

ДОНИШГОХИ МИЛЛИИ ТОЧИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 930.1 (540)

ТБК: 63. 3 (2X)

X- 98

ҲУСАЙНОВ САИДҖАЛОЛ САЙМАҲМУДОВИЧ

**«ТАЪРИХИ ФАРИШТА» ҲАМЧУН
САРЧАШМАИ ОМӮЗИШИ ТАЪРИХИ ДАКАН**

АВТОРЕФЕРАТИ

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои таърих аз
рӯйи ихтисоси 07.00.09 – Таърихнигорӣ, маъхазшиносӣ ва методҳои
таҳқиқоти таърихӣ

Душанбе – 2023

Диссертатсия дар кафедра и таърихи на вва на вини кишварҳои хориҷии Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон омода гардид.

Роҳбари илмӣ: Амиршоҳӣ Нурмуҳаммад Қурбонзода – номзади илмҳои таъриҳ, ҳодими пешбари илм, сармуҳаррири Сарредаксия илмии Энсиклопедияи миллии тоҷик

Муқарризони расмӣ: Аскаралӣ Раҷабов – доктори илмҳои таъриҳ, профессор, мудири шӯъбаи таърихи санъати Институти таъриҳ, бостоншиносӣ ва мардумшиносии ба номи Аҳмади Дониши Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон

Саидҷаъфаров Озод Шовалиевич – доктори илми филология, профессори кафедраи забони тоҷикии Донишгоҳи давлатии молия ва иқтисоди Тоҷикистон

Муассисаи пешбар МДТ-и «Донишгоҳи давлатии Ҳучанд ба номи академик Б. Ғафуров»

Ҳимояи диссертатсия дар санаи «04» июли соли 2023, соати 10:00 дар ҷаласаи шурои диссертатсионии 6D. КОА-024-и Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (734025, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 33) баргузор мегардад.

Бо муҳтавои диссертатсия дар китобхонаи илмии ДМТ ва сомонаи расмии донишгоҳ (www.tnu.tj) шинос шудан мумкин аст.

Автореферат санаи «_____» _____ с. 2023 тавзъе шудааст.

Котиби илмии шурои диссертатсионӣ,
доктори илмҳои таъриҳ

Акрамова С.Х.

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Як намунаи мероси фарҳангии мардуми тоҷик осори таърихӣ аст. Таърихнигорони тоҷик дар доираи бардошти фарҳангӣ ва завқу тамоюлашон ба таъриҳ, дидгоҳу андешаи худро дар бораи ҳаводиси гузашта ва муосири худ дарҷ кардаанд, ки ҳоло тафсиру таҳлил ва қиёси илмии онҳо аз назари замонӣ масъулияти насли имрӯз мебошад. Яке аз чунин осори мұтабарии насри форсӣ-тоҷикӣ «Таърихи Фаришта»-и Мұхаммадқосим Ҳиндушоҳи Астарободӣ, машҳур ба Фаришта (минбаъд «Таърихи Фаришта») аст, ки то ба ҳол дар илми таърихнигории тоҷик ба унвони сарчашмаи таърихӣ мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор нагирифтааст. Ин дар ҳолест, ки омӯзиши амиқи «Таърихи Фаришта» ба мо имкон медиҳад, то доир ба таъсири унсурҳои давлатдорӣ, тамоюлҳои сиёсӣ, арзишҳои ахлоқӣ-фарҳангӣ ва расму оини ниёғони тоҷикон дар ташаккули тамаддуни исломӣ дар Ҳинд маълумоти саҳеҳ пайдо намоем.

Аз сӯи дигар, дар замони таълифи «Таърихи Фаришта» дар насри форсӣ-тоҷикӣ истифодаи такаллуфот ва таъбироти шоирона, суханпардозихои тавил, таъбирҳои арабӣ, таклиди тарзи баёни арабӣ авҷ гирифт. Бар хилоғи ин Фаришта ба ҷои таъбирҳои зиёди арабӣ аз вожаҳои хосси форсӣ-тоҷикӣ истифода намуд. Ҳамин омил буд, ки қисми зиёди мисолу шоҳидҳои «Фарҳангӣ забони тоҷикӣ» (М., 1969) аз «Таърихи Фаришта» (чопи Конпур, 1884) иқтибос шуданд.

Мубрамӣ ва зарурати таҳқиқи «Таърихи Фаришта»-ро ба унвони сарчашмаи омӯзиши таърихи Дакан метавон чунин арзёбӣ намуд:

1) То имрӯз сатҳи таҳқиқоти илмӣ дар бораи таърихи Дакан (chanubi Ҳинд) ва шимоли Ҳинд мутаносиб нест. Дар ин таҳқиқот ҳукуматҳои маҳаллии Дакан аз дидгоҳи марказгарӣ ҳамчун монеаи асосии ташкили шоҳаншоҳии фарогир дар Ҳинд баррасӣ мешаванд. Бар асоси чунин барҳӯрд то ҳол «Таърихи Фаришта» ба унвони маъхази омӯзиши таъриху тамаддуни Дакан муаррифӣ нашудааст. Ин дар ҳолест, ки Фаришта масоили меҳварии таърихи Даканро бар асоси арзишҳои таърихиву фарҳангии маҳаллӣ шарҳу эзоҳ дода, зуҳур ва ташкили ҳукуматҳои маҳаллиро барои ҳифзи ҳамbastagии chanubi Ҳинд мусассир медонад.

2) «Таърихи Фаришта» дар асоси тақрибан 40 маъхази таърихӣ навишта шуда, ҳоло қисме аз онҳо ноёбанд ё дар даст нестанд. Дар ҳоли ҳозир, танҳо манбаи иттилоот дар бораи муҳтавои ин осори таърихӣ «Таърихи Фаришта» аст.

3) Фаришта дар заминаи оmezish додани сабки нигориши «Равзату-с-сафо»-и Мирхонд (1433–1498) ва «Табакоти Ақбари»-и

Низомуддин Аҳмади Ҳиротӣ (1549–1594) дар таърихнигории маҳаллии Ҳинд сабки нав ба вучуд овард. Бар асоси ин сабк ҳангоми навиштани таърихи минтақаи ҷуғрофӣ аз маҳдудаи хронологӣ ҳорич шуд ва мавзуоти муҳимморо чун авзои сиёсӣ, иқлиму табият, эътиқоди мардум, густариши ислом ва файра ба асараваш изофа намуд. Аз сӯи дигар, таърихи минтақаҳои алоҳидаро дар алоқамандӣ бо рӯйдодҳои мулкҳои дигари Ҳинд ва Ҳурросону Мовароуннаҳр навишта, бо шевави хос аз бозтоби такрории ҳодисаҳо худдорӣ кард.

4) «Таърихи Фаришта» барои омӯзиши раванди муҳоҷирати мардуми тоҷик дар Ҳинд маъҳазӣ асосӣ буда, онҳо дар ин асар бо номи «ғарибон» ва «свилоятӣ» ёд мешаванд. Дар ин асар нақши «ғарибон», ки аксар тоҷик, турк ва румӣ буданд, дар таъриху тамаддуни асримиёнагии Ҳинд – интиқоли унсурҳои фарҳанг ва тамаддуни Мовароуннаҳру Ҳурросон, густариши забони форсӣ, ташаккули доираҳои адабии форсизабони Дакан – Гулбарга, Аҳмаднагар Бичопур, Гулканда, густариши тариқатҳои сухравардия, сабрия, ҷишия, низомия, нақшбандия хеле ҳам муассир арзёбӣ шудааст.

5) Қисмате, ки ба ин асари таърихӣ арзиш ва аҳаммияти шоён мебахшад, боби саввуми ин китоб – таърихи шоҳони Дакан ва хонадони мусавири муаррих аст. «Таърихи Фаришта» ба сабаби ҳамзамон будани муаллиф бо ҳаводиси таърихии давраи ҳукумати Одилшоҳиён ва Низомшоҳиён аз мультабартарин асноди таърихии асримиёнагии Ҳинд ба шумор меравад. Фаришта бисёр ҳаводиси таърихии ин даварро бар асоси мушоҳидаҳои шаҳсӣ, қавли ҳамзамонон ва баъзе асноди китобхонаҳои салтанатии Аҳмаднагару Бичопур сабт кардааст. Аз ин бармеояд, ки анҷоми ҳама гуна таҳқиқот дар бораи таърихи давлатдории Баҳманшоҳиён, Одилшоҳиён ва Низомшоҳиён бидуни истифодаи «Таърихи Фаришта» ноқис аст. Фаришта таърихнигори озодандешест, ки дар афкори ўғалабаи таассуби мазҳабӣ дидо намешавад. Ин равиш ба Фаришта имкон дод, ки дар қиёс бо таърихнигорони ҳамзамонаш таърихи давлатдории сулолаҳои мусулмонро дар Дакан воқеъбинона бозтоб намояд. Аз ин нигоҳ, «Таърихи Фаришта» то ҳол дар миёни муҳакқиқон ба унвони маъҳазӣ омӯзиши таъриху фарҳангӣ асримиёнагии Дакан арзиши худро нигоҳ медорад.

Ҳамин тарик, омӯзиши таърихи Дакан бар асоси «Таърихи Фаришта» ва қиёси он бо осори таҳқиқотии ҳавзаҳои илмии мусавири Тоҷикистон, Ҳиндустон ва Эрон дар таърихнигории тоҷик як амри зарурӣ аст.

Дараачаи таҳқиқи мавзуи илмий. Омӯзиши мавзуи илмиро вобаста ба нашру тарҷума ва таҳқиқи «Таърихи Фаришта» дар ҳавзаҳои илмии мусоир метавон ба чанд баҳш тақсим намуд. 1) ҳавзаҳои илмии Аврупо. Донишмандони Аврупо ба хотири шинохти дурусти таъриху тамаддун, мушкилоти иҷтимоӣ, тамоюли сиёсӣ ва мазҳабии мардуми Ҳинд ба таҳқиқи осори таърихии ин минтақа даст заданд. Аз он ҷо ки «Таърихи Фаришта» дар замони қудрати мусулмонон ба унвони таърихи ҷомеи Ҳинд шинохта мешуд, шарқшинос Александр Дов (1735–1779) ду мақолаи аввали ин асарро тарҷума намуд¹. Баъдан Ч. Скотт (1754–1829)² мақолаи севвуми асар («вокеоти шоҳони Дакан») ва Ч. Бриггс (1785–1875)³ матни нисбатан комили «Таърихи Фаришта»-ро ба истиснои мақолаи 11-ум тарҷума ва нашр кард. Тарҷумаи Ч. Бриггс ҳамроҳ бо ёддошту тавзехот нисбат ба дигар корҳои қаблӣ беҳтар аст, аммо дар тарҷумаи таҳтуллафзии он моҳияти баъзе масоил барои хонанда пӯшида бοқӣ мемонад. Ч. Бриггс аввалин муҳаққики «Таърихи Фаришта» аст, ки таваллуди Фариштаро соли 1570 ва зодгоҳашро Астаробод қаламдод карда, барои дарёфти қабри ў дар Бичопур бисёр талош варзид⁴. Соли 1840 шарқшиносу забоншиноси фаронсавӣ Жюл фон Мол⁵ (Mohl Jules; 1800–1876) зимни муаррифӣ ва нақди тарҷумаи Ч. Бриггс бар асоси далелҳои дигар таваллуди Фариштаро дар соли 1550 таҳмин зад. Вале ў низ «Таърихи Фаришта»-ро бидуни қиёси маълумоти он бо маъхазҳои истиғодабурдаи муаллиф нақд карда, иштибоҳан аз сафари Фаришта ба Бадаҳшон, дидораш бо машоихи нурбахшия дар мадрасаҳои ин минтақа ва муборизаи тунди ў бо нурбахшиён дар Кашмир ёд мекунад. Соли 1875. Н. М. Еллиот, Ч. Довсон⁶ дар асоси нашри муқоисавии баъзе порчаҳои «Таърихи Фаришта» заъфи тарҷумаи Ч. Бриггсро дар миёни донишмандон ошкор карданд. Бо вучуди ин, «Таърихи Фаришта» маҳз тавассути тарҷумаи Ч. Бриггс дар ҳавзаҳои илмии Аврупо муаррифӣ шуда, донишмандону шарқшиносон, аз

¹ Alexander Dow. The history of Hindostan. – London, 3 vols, 1768-72.

² Scott J. History of the Dekkan. – England, 1794.

³ Briggs J. History of the Rise of the Mahomedan Rule in India: till the Year A.D. 1612. – London, 4 vols., 1829.

⁴ Briggs J. Essay on the Life and Writings of Ferishta//Transactions of the Royal Asiatic Society. Tom. II. 1830. 341-61 p.

⁵ Жюл Мол. Муаррифӣ ва нақди «Таърихи Фаришта». Тарҷумаи Маҳдӣ Ҳарирӣ //Таърихи Фаришта. Ч. 4. - С. 790–791.

⁶ Elliot H. M., Dowson J. The history of India as Told by its Own Historians. The Muhammadan Period. – London, 1875. Vol 6. 574 p.

қабили Ч. Глейг (1796–1888)¹, М. Елфинстон (1779–1859)², Р. Севел (1845–1925)³ ва дигарон дар навиштани асарҳои таҳқиқотиашон аз он суд бурданд. Дар ин миён Р. Севел «Таърихи Фаришта»-ро бо дигар маъхазҳои хаттии ҳиндӣ, сафарномаҳои аврупоиён қиёс ва баъзе камбудиҳои ўро дар навишти номи роҷаҳои Вичаянагар ошкор кард. Дар умум, таърихнигорони мазкур «Таърихи Фаришта»-ро бар асоси равиш, гароиш ва дидгоҳи муарриҳони асри XVIII–XIX-уми Аврупо баррасӣ карда, чунин бардошт доранд, ки Фаришта дар мавриди бозтоби муносибати шоҳони мусулмон нисбат ба мардуми маҳаллӣ сокит аст.

2) Ҳавзаҳои илмии Ҳиндустон. Дар ин замина бори нахуст «Таърихи Фаришта» дар Бомбай зери назари Мирхайрот Алихон Муштоқи Аграй дар ду ҷилд (ҷилди 1, 1730 с.; ҷилди 2, 792 с.) ва баъдан дар Нувалкишур (1883 м.) ва Бомбай (1832 м.) ва Ҳайдаробод (1930, 4 ҷилд) ҷоп гардид. Аз нимаи дуюми асри XIX донишмандони Ҳиндустон, аз қабили Ҳ. Шервонӣ (1891–1980)⁴, П. М. Ҷошӣ (1904–1989)⁵, Т. Н. Девари (1914–1957)⁶, Н. Ҳодӣ⁷, А. Абдулқодир⁸, М. Сироҷ Анвар⁹ ва дигарон дар рисолаҳои илмиашон аз «Таърихи Фаришта» истифода бурданд. Онҳо дар қиёс бо шарқшиносони Аврупо ҳангоми омӯзиши «Таърихи Фаришта» дидгоҳи динӣ ва рӯйкарди фикрии муаллиф асарро доир ба ҳаводиси таъриҳӣ вобаста ба замону макон баррасӣ карданд. Дар ин радиф Ҳ. Шервонӣ «Таърихи Фаришта»-ро бо маъхазҳои хаттии замони Кутбоҳоиён

¹ Gleig, G. R. The history of the British Empire in India. – London. 4 volumes. 1830.

² Elphinstone M. A history of India: the Hindoo and Muhammedan periods. – London. 1841.

³ Sewell R. A Forgotten Empire: Vijayanagar. – London, 1900. 427 p.

⁴ Sherwani H. Mahmud Gawan, the Great Bahmani Wazir. – Allahabad, 1942. 267 p.; The Bahmanis of the Deccan. – Hyderabad, 1953. 453 p.; Muhammad-Quli Qutb Shah, founder of Hyderabad. – London, 1967, 150 p.; History of the Qutb Shahi dynasty. – New Delhi, 1974. 739 p.

⁵ Joshi P. M. The kingdom of Bijapur. – London. 1935. 303 p.

⁶ Devare T. N. A Short History of Persian Literature: At the Bahmani, the Adilshahi and the Qutbshahi Courts – Deccan. – Ponna, 1961. 368 p.

⁷ Nabi Hadi. History of Indo-Persian literature. – New Delhi; Iran culture house. 2001. 968 p.

⁸ Abdul Gani Abdul Khadar. History of Bijapur subah (1686-1885 A. D.). – Kolhapur, 2003. 520 p.

⁹ Siraj Anwar M. Mughals and the Deccan: political relations with Ahmadnagar Kingdom. – Delhi. 2007. 168 p.

муқоиса карда, ба чунин натиҷа расид, ки байз гузоришҳои Фаришта нисбат ба дигар таърихнигорони исломӣ мутанқиз аст¹.

3) Ҳавзаҳои илмии Эрон. Донишмандони Эрон «Таърихи Фаришта»-ро бештар ба унвони маъкази омӯзиши илму адаби форсӣ², муҳочирати таърихии эрониён ба Ҳинд³, ташаккули фарҳангу тамаддуни эронӣ-исломӣ дар Ҳинд ва таърихи равобити хориҷии Сафавиён бо салотини мусалмони Ҳинд⁴ мавриди таҳқиқ қарор доданд. Самти дигари пажӯҳиши донишмандони ин ҳавза нақду муаррифии «Таърихи Фаришта» дар мачаллаҳои илмӣ ва донишномаҳо мебошад. Дар ин радиф метавон аз мақолаи А. Шакурӣ⁵ ном бурд, ки дар он вижайӣ ва имтиёзи «Таърихи Фаришта» шарҳ ёфааст. Дар мақолаи Накҳат Фотима⁶ муҳтаво, сабки адабӣ, арзиши таърихӣ, нусхаҳои хаттӣ ва тарҷумаҳои «Таърихи Фаришта» муаррифӣ мешавад. Дар ибтидои садаи XXI, дар ин ҳавза «Таърихи Фаришта» аз ҷониби интишороти Анҷумани осор ва мағоҳири фарҳангӣ бо тасҳех, таълиқ, тавзех ва изофоти М. Насирӣ дар чор ҷилд (ҷилди 1, 2009, ҷилди 2, 2010, ҷилди 3, 2014, ҷилди 4, 2016) нашр гардид. Дар нашри Техрон нусхаи Патна (Н.Л 2778) асл қарор гирифта, матни он бо нусхаи Шероз, нусхаи дуввуми Патна, нусхаи Маҷлис, матни чопи Нуваљишур (1883) ва Мумбай (1832) муқоиса ва ихтилофоти байни онҳо дар поварақ сабт шудааст. Мусаҳҳех ихтилофи «Таърихи Фаришта»-ро бо дигар сарчашмаҳои хаттӣ танҳо дар мақолаи яқуму дуввум нишон дода, дар баҳшҳои дигар ба қиёси нусхаҳои асар иктифо менамояд. Соли 2017 донишманди эронӣ М. Риёҳӣ дар асоси ин нашр муҳтавои «Таърихи Фаришта» ва рӯйкарди муаллифи онро доир ба рӯйдодҳои замони ҳукумати сулолаҳои маҳаллии Дакан баррасӣ қард. Дар ин тадқиқот ҳадамоти сиёсатмадорони эронитабор, барҳӯрди даканиёну «ғарифон» ва ҷойгоҳи эрониён дар пешрафти забону фарҳангӣ Дакан бозтоб шуда,

¹ Sherwani H. Contemporary Histories of the Qutb Shahi Dynasty of Golconda// Historians of medieval India. – New Delhi, 1968. 291 р.

² Сайд Нафисӣ. Таърихи назму наср дар Эрон ва дар забони форсӣ.. – Техрон, Ч. 2. 1344 ш. 412 с.; Абдурафғөз Ҳ. Таърихи неҳзатҳои фикрии эрониён. – Техрон, Ч. 4. баҳши аввал. 1368 ш. 512 с.

³ Фарҳанг Иршод. Муҳочирати таърихии эрониён ба Ҳинд. – Техрон, 1365, 287 с.; Гулчини Маонӣ. Корвони Ҳинд. – Техрон. Ч. 1. 1369. 877 с.

⁴ Алавӣ М. С. Қутбшоҳиён – таърихи сиёсӣ ва фарҳангӣ-мазҳабӣ. – Техрон. 1385. 131 с.; Маъсумӣ М. Фарҳанг ва тамаддуни эронӣ-исломии Дакан дар давраи Баҳманиён – Техрон: Интишороти илмӣ ва фарҳангӣ. 1389 ш. 332 с.

⁵ Шакурӣ. А. Таърихи Фаришта// Номаи пажӯҳиши, №7. 1370. - С. 73–77.

⁶ Накҳат Фотима. Нигоҳе ба «Гулшани Иброҳимӣ», маъруф ба «Таърихи Фаришта» //Дониш. – Исломобод, № 96. 1388. - С. 209–223.

дар мавриди паёмади номатлуби густариши қудрати Сафавиён дар ин минтақа чизе гуфта намешавад¹.

4) Ҳавзаҳои илмии собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ. Омӯзиши «Таърихи Фаришта» дар Институти шарқшиносии Академияи илмҳои Иттиҳоди Шӯравӣ аз замони раёсати академик Б. Ғафуров (1956–1977) дар раванди нашри мероси адабию фарҳангии форс-тоҷик ва таҳқиқи таърихи мардумони Шарқ оғоз гардид. Махсусан, шарқшиносони шӯравӣ К. А. Антонова, К. З. Ашрафян ва С. А. Азимҷонова дар омӯзишу муаррифии «Таърихи Фаришта» саҳми бузург гузоштанд. Ба қавли К. А. Антонова, Фаришта, ки дар дарбори Ақбар зиндагӣ надошт, метавонист ҳангоми арзёбии амалкарди ўшевай хосеро риоя накунад². Аз таҳлили таҳқиқоти К. З. Ашрафян чунин бардошт мешавад, «Таърихи Фаришта» дар бораи Дакан баъзе маълумоти нодир дорад ва бар асоси гузориши он метавон таърихи Салтанати Дехлиро такмил дод³. Ба қавли С. А. Азимҷонова, «Таърихи Фаришта» дар мавриди омӯзиши саргузашти Бобур дар Мовароуннаҳр ва Ҳинд маъхази арзишманд аст, аммо муаллифи он низ ба мисли солноманигорони машҳур Абулғазл ва Аҳмад Ёдгор дар бораи иқдомоти сиёсии Бобур пас аз ишғоли Дехлӣ камтар маълумот медиҳад⁴. Самти дигари фаъолияти шарқшиносони шӯравӣ таҳқиқу чопу осори Амир Ҳусрави Дехлавӣ⁵ буд, ки дар анҷоми ин кор «Таърихи Фаришта» ба унвони маъхаз истифода шуд.

Омӯзиши «Таърихи Фаришта» ҳамчун сарчашмаи таъриҳӣ дар миёни доираҳои илмии Тоҷикистон аз замони таҳияи «Фарҳангӣ забони тоҷикӣ» (1958–1963) оғоз гардид. Баъзе шарқшиносони тоҷик барои омӯзиши таъриху фарҳангӣ Ҳиндустон ва шинохти накши мардуми тоҷик дар пешрафти тамаддуни асримиёнагии ин кишвар аз ин асар истифода бурданд. Махсусан, А. Ғаффоров дар муқаддимаи китобаш⁶ доираҳои адабии форсизабон ва ҷанд шоири соҳибdevonи

¹ Риёҳӣ М. Ҳ. Таърихнигории маҳаллии исломӣ-эронӣ дар шибҳикораи Ҳинд.–Қум; Пажӯҳшгоҳи ҳавза ва донишгоҳ. 1395 ш. – С. 190–211.

² Антонова К. А. Очерки общественных отношений и политического строя монгольской Индии времени Акбара (1556–1605). – М.: Восточной литературы, 1959. – С. 12–13.

³ Ашрафян. К. З. Делийский Султанат. – М.: Восточной литературы. 1960. – С. 66.

⁴ Азимҷонова С. А. Государство Бабура в Кабуле и в Индии. – М.: Наука. – С. 118–119.

⁵ Шомуҳамедов Ш.. Мусоев Б. Амир Ҳусрав Дехлавӣ. – Тошкент: Фан. 1971; Амир Ҳусрави Дехлавӣ. Матлаъу-л-анвор. Бо тасҳех ва муқаддимаи Муҳаррамов. – М.: Наука. 1975.

⁶ Ғаффоров А. Назми форсизабони Ҳинду Покистон дар нимаи дуюми асри XIX ва асри XX. – Душанбе: Дониш, 1975.

Даканро чун Озарии Исфароинӣ, Зухурии Туршезӣ ва Малики Қумӣ дар адабиётшиносии тоҷик муаррифӣ кард. Шарқшиноси тоҷик А. Алимардонов¹ зимни омӯзиши масоили мухимми замони зиндагии Зиёуддини Нахшабӣ (1290-1350) аз «Таърихи Фаришта» суд бурд. Шарқшиноси дигари тоҷик Н. Қ. Амиршоҳӣ² «Таърихи Фаришта»-ро ба унвони маъхази таърихие муаррифӣ кард, ки дар қиёс бо дигар сарчашмаҳои таърихӣ дар мавриди лашкаркашии Ғуриён ба Ҳинд маълумоти нодир дорад.

Аз замони истиқололи Тоҷикистон (1991) адабиётшиносону шарқшиносони дигар З.Faффорова³, Л. З. Саломатшоева⁴, О. Саидчаъфаров, Б. Раҳматов⁵ ҳангоми навиштани рисолаҳои илмиашон аз «Таърихи Фаришта» истифода бурданд. Ҷаҳони, О. Саидчаъфаров дар радифи шарҳи мухтаво ва мундариҷаи «Таърихи Фаришта» баъзе шоирони ҳамзамони Фариштаро дар доираҳои илмӣ-адабии шимоли Дакан муаррифӣ кард⁶. Шарқшиноси тоҷик З. Faффорова бори нахуст арзиши «Табакоти Ақбарӣ» ва «Таърихи Фаришта»-ро ба унвони маъхази омӯзиши вазъи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии Қашмир (асри XIV) таҳлилу қиёс намуд. Ӯ бо шарҳи корномаи султон Зайнулобиддини Будшоҳ (1420-1470) ба хулоса омад, ки Ақбаршоҳ бо илҳом аз тадбироти Ӯ ба рушди фарҳангу адаби форсӣ ва ҳатто эҷоди «сулҳи қулл» иқдом кард⁷. Дар замони истиқлол бархе таърихнигорони тоҷик барои омӯзиши масоили мубрами таърихи давлатдории тоҷик⁸, густариши таърихнигории форсӣ дар

¹ Алимардонов А. Зиёуддини Нахшабӣ ва «Тӯтинона»-и Ӯ. – Душанбе: Дониш, 1980. 145 с.

² Амиршоев Н. Қ. Инъекси таърихи Ғур ва Ғуриён дар сарчашмаҳои ҳаттии форсӣ//Аҳбори Академияи ғонҳои РСС Тоҷикистон (серияи шарқшиносӣ, таъриҳ, филология). – Душанбе. №3 (11), 1988. - С. 8.

³ Faффорова З. Ташаккул ва инқишифӣ адабиёти форсизабони Қашмир дар асрҳои XVI-XVII. – Ҳуҷанд. 2001.

⁴ Танаевса-Саломатшоева Л. З. Истоки суфизма в средневековой Индии: братство Чиштийа. М.: Вост лит., 2009. 312. с

⁵ Зухури Тершезӣ. Мунтаҳаби ашъъор. Тахия, тавзех ва таҳқиқи Б. Раҳматов. – Ҳуҷанд: Ношир, 2021. 392 с.

⁶ Саидчаъфаров О. Вазъи сиёсӣ ва адабии Ҳиндустон дар асрҳои XVI-XVII. – Душанбе, 2014. – С. 242–266.

⁷ Faффорова З. А. Нақши «Табакоти Ақбарӣ» ва «Таърихи Фаришта» дар омӯзиши таърихи Қашмир дар аҳди Султон Зайнулобиддин (асри XV)/З. А Faффорова//Камоли Ҳуҷандӣ (фаслномаи илмӣ-адабӣ). 2016. -№1 (1). – С. 40.

⁸ Амиршоҳӣ. Н. Ҷавадатдории тоҷикон дар асрҳои IX–XIV. – Душанбе: Амри илм. 1999. 1008 с.

Хинд¹, таърихи равобити Фазнавиёну Салчуқиён², ташаккул ва такомули таърихнигории точик³ аз «Таърихи Фаришта» баҳра бурданд. Дар ин ҳавза бори нахуст донишманди точик М. Олимов «Таърихи Фаришта»-ро ба унвони таърихи маҳаллӣ муаррифӣ кард. Ба қавли ў, Фаришта дар фазои дарборе (Бичопур) хидмат мекард, ки дар миёни мусулмонони ин минтақа ифтихори бичопурӣ нисбат ба мусулмонӣ болотар меистод. Фаришта низ муқаддимаи китоби худро ба зикри номи шоҳони ҳинду оғоз кард. Ў вижагии «Таърихи Фаришта»-ро дар он медонад, ки муаллифаш муносибати мусулмонон ва ҳиндувони Даканро бетарафона инъкос менамояд⁴.

Аз навиштаҳои боло чунин бар меояд, ки то ҳол муҳтаво, маъхаз, сабки ниgorиш, арзиш ва камбуду заъфи илмии «Таърихи Фаришта» дар омӯзиши таърихи Дакан, заминаҳои ташаккули афкор, мазмуну мундариҷаи ашъор, дидгоҳи Фаришта ба дарбор, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ниҳодҳои динӣ ва ҳиндувон дар доираи як диссертатсияи илмӣ ба таври ҷиддӣ мавриди омӯзиш қарор нагирифтаанд.

Тавсифи умумии диссертатсия

Робитаи рисола бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуъҳои илмӣ
Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар чаҳорҷӯбай татбиқи нақшай дурнамои кори илмӣ-таҳқиқотии кафедраи таърихи нав ва навини кишварҳои хориҷии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон ба иҷро расид.

Мақсад ва вазифаҳои таҳқиқот. Мақсади асосии таҳқиқоти диссертатсионӣ аз он иборат аст, ки арзиши «Таърихи Фаришта» ба унвони маъхази муҳимми омӯзиши таърихи Дакан (1350–1610) дар қиёс бо дигар осори таърихӣ ва таҳқиқоти илмии муосир мушахҳас шавад. Барои анҷом додани ин мақсад муаллифи рисола иҷрои вазифаҳои зеринро зарур медонад:

¹ Олимов М. А. Исторические взгляды средневековых историков Индии (период Делийского султаната) // Страницы истории и историографии Индии и Афганистана. К столетию со дня рождения И. М. Рейснера. – М.: Восточная литература, 2000. 117–145 с.

² Муллоджонов С. К. «Та’рихи Мас‘уди» Абдуфаҳла Байҳаки как источник по изучению государственного устройства Газневидов. – Душанбе, 2000. 167 с. (кандидатская диссертация); Нажотова Н. Б. Гезневидо-сельджукидские отношения в 11–12 вв. – Душанбе, 2011. 167 с. (кандидатская диссертация).

³ Расулиён К., Умаров А. Таърихнигории таърихи ҳалқи тоҷик (дастури таълимӣ). – Душанбе, 2020. 120 с.

⁴ Олимов М. А. Отражение индусско-мусулманского взаимодействия в историографии Великих Моголов//Индийские исследования в странах СНГ. М., 2007, 145–174 стр. - С.162.

- баррасии масоили меҳварии таърихнигории форсӣ дар Ҳинд то замони Фаришта;
- таҳили маълумоти маъхаз ва осори таҳқиқотӣ дар бораи ҳаёт ва осори Фаришта;
- мушаххас намудани муҳтаво, маъхаз ва сабки нигориши «Таърихи Фаришта»;
- бозтоби масоили меҳварии таърихи давлатдории Баҳмансоҳиён дар «Таърихи Фаришта»;
- бар асоси қиёси шавоҳиди дигар ошкор кардани арзиш ва камбуду зазфи илмии «Таърихи Фаришта» дар омӯзиши таърихи салтанати Одилшоҳиён ва Низомшоҳиён;
- мушаххас намудани арзиши «Таърихи Фаришта» дар омӯзиши ҳавзаҳои илмӣ-адабии форсизабони Дакан.

Объекти таҳқиқот омӯзиши «Таърихи Фаришта» ба унвони маъхази таъриҳӣ аст, ки бояд ҷойгоҳи он дар қиёс бо дигар осори таъриҳӣ ва таҳқиқоти илмии мусосир дар омӯзиши таҳаввулоти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва илмии Дакан мушаххас гардад.

Мавзуи таҳқиқот бозтоби таҳаввулоти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва илмии Дакан (1347–1610) дар «Таърихи Фаришта» мебошад.

Марҳала, макон ва давраи таҳқиқот (доираи таърихии таҳқиқот) таҳаввулоти Даканро аз замони таъсисёбии давлати Баҳмансоҳиён (1347) то соли таълифи «Таърихи Фаришта» (1610) фаро мегирад. Аммо ба таври истисно, дар зербоби 1-уми боби 1, барои мушаххас кардани таъсири таърихнигории форсӣ дар афкори Фаришта, шарҳи баъзе масоили марбут ба мавзӯъ аз замони салтанати Фазнавиён оғоз мешавад. Таҳқиқот зиёда аз 250 солро фаро мегирад ва аз назари таҳаввулоти сиёсӣ онро метавон ба чанд давра ҷудо кард:

1. Таназзули қудрати Салтанати Дехлӣ дар Дакан ва ба сари қудратомадани Баҳмансоҳиён (1327–1347);
2. Тасаллут ва авчи қудрати Баҳмансоҳиён дар Дакан (1347–1482);
- 3) Таназзули қудрати Баҳмансоҳиён ва тақсими қаламрави Дакан дар миёни Имодшоҳиён, Баридшоҳиён, Низомшоҳиён, Одилшоҳиён ва Кутбшоҳиён;
- 4) Нуфузи қудрати Низомшоҳиёну Одилшоҳиён дар Дакан (1512–1570);
- 5) Оғози мудоҳилаи Темуриёни Ҳинд ба умури идории Дакан ва маҳдуд шудани қудрати Низомшоҳиёну Одилшоҳиён (1570–1610).

Асосҳои назариявӣ ва методологияи таҳқиқот. Дар таҳқиқоти диссертационӣ чандин принципу услубҳои маъмули маърифатӣ дар илми мусосири таърихнигорӣ – айнияти илмӣ (объективияти илмӣ), таърихият, масъалагузорӣ, муқоисаи таъриҳӣ, қиёси илмӣ ва назарӣ

истифода шуд. Албатта, дар баҳши таҳлилии «Таърихи Фаришта» ҳангоми баҳогузорӣ ба амалкарди эътиқодӣ ва фарҳангии афроди дигар эҳсосот, бардошт ва зеҳнияти муаллиф ба шарҳи воқеият ва баёни илали онҳо роҳ ёфтааст. Аз ин рӯ, услуги айнияти назарӣ ба мо имкон дод, ки сидқ ё кизби гузориш ва довариҳои Фариштаро мушаххас намоем. Айният дар «Таърихи Фаришта» нисбӣ буда, ба ҳаёт, замони муаллиф ва таърихи сулолаҳои ҳамзамонаш нисбат дорад. Ҳамзамон, дар асоси қиёси назарии асари Фаришта ва шавоҳиди дигар маъхазҳои хаттӣ сабки нигориши «Таърихи Фаришта» ва таҳаввулоти таърихи Дакан мавриди баррасӣ қарор гирифт.

Пойгоҳи сарчашмашиносии таҳқиқот ба маъхазҳои асосӣ ва иловагӣ тақсим мешавад. Маъхази асосии таҳқиқот «Таърихи Фаришта» аст. Ба маъхазҳои иловагӣ «Таърихи Фирӯзшоҳӣ»-и Барани¹, «Таърихи Бичопур, мусаммо ба «Басотину-с-салотин»-и Зубайрӣ², «Футуху-с-салотин»-и Исомӣ³, «Табақоти Акбарӣ»-и Низомуддин Аҳмад⁴, «Бурҳони маосир»-и Таботабо Сайдалий⁵ ва «Мунтажабу-л-лубоб»-и Хоғиҳон⁶ дохил мешаванд. Дар ин радиф «Таърихи Фирӯзшоҳӣ»-и Барани дар бораи таназзули қудрати Салтанати Деҳлӣ дар Дакан матолиби мухим дорад. Дар «Футуху-с-салотин»-и Исомӣ воқеоти солҳои аввали хукумати Баҳманшоҳиён бар асоси қавли шоҳидон ва мушоҳидаҳои шаҳсии муаллиф сабт шудаанд. Исомӣ дар қиёс бо Барани муборизаи озодиҳоҳии мардуми Даканро чун падидай таъриҳӣ арзёбӣ менамояд. Дар таърихнигории Ҳинд бори аввал Низомуддин Аҳмад таърихи муҳтасари Даканро дар асараш «Табақоти Акбарӣ» ба шакли футӯҳотнома тасвир намуд. Дар ин замина Фаришта таърихи мукаммали Даканро бар асоси маъхазҳои пароканда гирдоварӣ намуд, ки муарриҳони байдӣ Хоғиҳон ва Зубайрӣ матолиби осорашонро аз навиштаҳои ў иқтибос карданд. Дар ин миён, Таботабо Сайдалий ва Рафғоуддини Шерозӣ муарриҳони ҳамзамони Фаришта мебошанд, ки таърихи Даканро аз дидгоҳи дигар

¹ Барани, Зиёуддин. Таърихи Фирӯзшоҳӣ, ба тасҳехи Мавлавӣ Сайдиҳаҳмадхони Соҳиб. – Калкатта, 1862.

² Зубайрӣ, «Таърихи Бичопур, мусаммо ба «Басотину-с-салотин». – Ҳайдаробод: Матбааи Сайдӣ (бетаъриҳ).

³ Исомӣ. Футуху-с-салотин. Бо таҳрири А. С. Уша. – Дошишгоҳи Мадрас, 1948.

⁴ Низомуддин Аҳмад. Табақоти Акбарӣ, ба тасҳехи мавлавӣ Ҳидояти Ҳусайн. Ч. 3. Калкутта: Анҷумани осиёии Бангола. 1935.

⁵ Таботабо Сайдалий. Бурҳони маосир. Матбааи чомеи Деҳлӣ. 633 с.

⁶ Хоғиҳон. Мунтажабу-л-лубоб. Ба тасҳехи Ҳ. Вулзли. Ч. 3. – Калкутта: Анҷумани осиёии Багола. 1925.

тасвир намуданд. Дар таҳқиқоти диссертатсионӣ таҳаввулоти таърихи Дакан бештар бар асоси ин осор қиёс ва бозтоб гардид.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда

1. То замони таълифи «Таърихи Фаришта» таърихнигории форсӣ дар Ҳинд ду марҳалаи рушдро сипарӣ кард. Дар марҳалаи аввали таҳаввул (асрҳои XIII – XV) таърихнигории форсӣ зери таъсири мактаби таърихнигории Сомониёну Ғазнавиён ташаккул ёфта, аввалин муаррихони ин хитта парвардаи ҳавзаҳои илмӣ-адабии Мовароуннаҳру Ҳурӯсон буданд. Аз замони ҳукумати Темуриёни Ҳинд дигарбора таърихнигории форсӣ зери таъсири таърихнависии ҳавзаҳои илмии Ҳурӯсону Мовароуннаҳр қарор гирифт. Дар замони замони Ақбаршоҳ (ҳукумат 1556–1605) Низомуддин Аҳмади Ҳиравӣ бори аввал таърихи Дакан, Гучарот, Молва, Синҷ, Панҷб, Бангола ва дигар минтақаҳои Ҳиндро аз назари марказгарӣ ва шоҳаншоҳии қавӣ навишт. Фаришта таърихнигории маҳаллии Ҳиндро бар асоси нигариши минтақагарӣ такмил дод.

2. Фаришта дар муҳити дарбори Низомшоҳиён ва Одилшоҳиён ба камол расида, сарнавишти ў ба мақому чойгоҳи «ғарифон» дар Дакан бастагӣ дошт. Ў замоне ба хидмати дарбори Низомшоҳиён пайваст, ки фазои Аҳмаднагар бар асари густариши муборизаҳои сиёсӣ ва мазҳабии мусулмонон барои зиндагӣ ҷандон мусоид набуд. Соли 1589 Аҳмаднагарро тарқ карда, ба дарбори Одилшоҳиён пайваст. Маҳз дар фазои тасаввуфии Бичопур афкори Фаришта ба самти таҳаммулпазирий гароиш пайдо кард. Аз Фаришта ба ҷуз аз «Таърихи Фаришта», девон ва асари тиббии «Дастуру-л-атиббо» ё «Иҳтиёroti Қосимӣ» бокӣ мондааст.

3. «Таърихи Фаришта» як асари таркибӣ ва таълифӣ аст. Ба истиснои мақолаи севвум («Воқеоти шоҳони Дакан») 11 мақолаи дигар ба ҷузъи таркибии асар ихтисос доранд. Фаришта бори аввал дар таърихнигории маҳалли Ҳиндро рӯйдодҳои таърихии Ҳондиш, Лоҳур ва Малиборро дар мақолаи алоҳида дарҷ кард. «Таърихи Фаришта» аз ҷиҳати пайвастагии мантиқӣ ва доираи фарогирии масоил нисбат ба таърихномаҳои қаблӣ дар густариши таърихнигории форсӣ таъсири бештар гузошт.

4. Фаришта иллати зуҳури Баҳманшоҳиёнро ба нуктаи авчи қудратҳоҳӣ ва ҳамbastагии ашрофи маҳаллӣ дар Дакан нисбат медиҳад. Ин андеша ба таҳаввулоти сиёсӣ ва иҷтимоии минтақаи Дакан то ҷое созгор аст, зоро то замони ҳукумати Баҳманшоҳиён ҳанӯз ақвоми буими ин минтақа – маратҳҳо, телугуҳо, каннадаҳо ва тамилиҳо ба унвони ҳалқ ташаккул наёфта буданд. Дар ин ҳол

амирони садаи мусулмон ва роҷаҳои ҳинду барои соҳиб шудани замин ва бочҳои гумrukӣ ба як иттиҳоди сиёсии қавӣ ниёз доштанд.

5. Фаришта зарурати ташкили ҳукумати Одилшоҳиён ва Низомшоҳиёнро дар шароити таназзули қудрати Баҳмансоҳиён амри воқеъ медонад, ки бояд ба ҳарҷумарҷ ва парокандагии сиёсӣ дар Дакан хотима мебахшиданд. Аммо нуфузи амирони даргоҳ бар шоҳон, пайванди хешовандии сулолаҳои ҳукмрон ва давъоҳо дар мавриди минтақаҳои баҳсии Потри, Шулопур, Ройҷуру Мудгал мушкилоте буданд, ки ҳамеша барои анҷоми ин рисолат монеа мешуданд. Бар асари чунин барҳӯрд нуфузи Сафавиён дар Дакан устувор гардид. Баъдан, шоҳони Дакан кӯшиш карданд, ки аз ин омил дар ҳалли масоили дохилӣ ва иттиҳоди минтақа истифода намоянд, аммо ин рӯйкард боиси зарьфи қудрати онҳо гардид.

6. Фаришта баъзе таҳаввулоти илму адабиро дар асараи бар асоси маъҳаз ва мушоҳидаҳои шаҳсӣ сабт кардааст, ки ин хидмати ў дар шинохти шарҳи ҳол, намунаи осори донишмандон ё муаррифии шоирони гумноми ҳавзаҳои илмӣ-адабии Дакан муассир аст. Ин дар ҳолест, ки то замони таълифи «Таърихи Фаришта» дар Дакан тазкиранависӣ ривоҷ надошт.

Навғонии илмии таҳқиқот. Бори нахуст дар доираи диссертатсияи илмӣ «Таърихи Фаришта» ба унвони сарчашмаи омӯзиши таърихи Дакан мавриди омӯзиши ва таҳқиқ қарор гирифт. Муҳимтарин навғониҳои диссертатсия:

- масоили меҳварии таърихнигории форсӣ дар Ҳинд то замони Фаришта баррасӣ ва мушаҳҳас гардид;

- бори нахуст дар таърихнигории тоҷик маъҳазҳои таърихие чун «Таърихи Фирӯзшоҳӣ»-и Афиғ, «Фатовои ҷаҳондорӣ»-и Барани, «Тазқираи Ҳумоён ва Ақбар»-и Боязиди Баёт, «Таърихи Бичопур», мусаммо ба «Басотину-с-салотин»-и Зубайрӣ, «Футуху-с-салотин»-и Исомӣ, «Фатҳномаи Синҷ», маъруф ба «Чачнома»-и Абубакри Қуфӣ, «Тоҷу-л-маосир»-и Садруддин Ҳасани Нишопурӣ, «Бурҳони маосир»-и Табобато Сайидалий ва ғайра муаррифӣ шуданд;

бори нахуст заминаҳои ташаккули афкору дидгоҳи Фаришта ва мазмуну мундариҷаи осори манзуму мансури ў баррасӣ шуд;

- муҳтаво, маъҳаз ва сабки нигориши «Таърихи Фаришта» мушаҳҳас гардид;

- арзиш ва камбуду зарьфи илмии «Таърихи Фаришта» дар омӯзиши таърихи Дакан бар асоси қиёси шавоҳиди дигар маъҳазҳои ҳаттӣ ва таҳқиқоти илмии муосир ошкор гардид;

- заминаҳои асосии ташаккул, марҳалаи шукуфои доираҳои илму адаби форсизабони Дакан ва намоянданагони гумноми онҳо бар асоси «Таърихи Фаришта» муаррифӣ шуданд.

Аҳаммияти назарияйӣ ва амалии таҳқиқот. Рисола аҳаммияти илмӣ-назарияйӣ ва амалий дорад ва натиҷаҳои он метавонад дар анҷоми корҳои илмии муаррихон ҷиҳати муайян кардани равиш ва услуби таҳқиқи осори таърихӣ ёрӣ расонад. Натиҷаи таҳқиқотро метавонад барои навиштани китобҳои таърихнигорӣ, маъказшиносӣ, таърихи асримиёнагии Ҳинд, таърихи адабиёти минтақа, таҳияи барномаҳои таълими, курсҳои маҳсус ва маводди иловагии омӯзиш дар макотиби олии ҷумҳурӣ мавриди истифода қарор дод. Ҳулоса ва тавсияҳои диссертатсия барои таҳқиқи бисёр масъалаҳои мурబами таърихи асрҳои миёнаи Дакан ва Осиёи Марказӣ муфид мебошанд.

Дараҷаи эътиимоднокии натиҷаҳо. Диссертатсия бар асоси яке аз муътабартарин осори наспи форсӣ – «Таърихи Фаришта» ва қиёси додаҳои он бо дигар маъказҳои ҳаттӣ, рисолаҳои илмии донишмандони ҳавзаҳои илмии Аврупо, Ҳиндустон, Эрон ва Тоҷикистон навишта шудааст.

Мутобиқати диссертатсия бо шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсия дар мавзуи «Таърихи Фаришта» ҳамчун сарчашмаи омӯзиши таърихи Дакан» барои дарёғти дараҷаи номзади илмҳои таърих бо шиносномаи ихтисосҳои Комиссияи олии аттестатсияни назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ихтисоси 07.00.09 – Таърихнигорӣ, маъказшиносӣ ва методҳои таҳқиқоти таърихӣ мутобиқат менамояд.

Саҳми шаҳсии довталаби дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот дар он аст, ки вай дар бораи масоили меҳварии таърихнигории Ҳинд, сабки нигориши, арзиш ва камбуду заъфи илмии «Таърихи Фаришта», заминаҳои ташаккули афкору дидгоҳи Фаришта, мазмуну мундариҷаи осори ў, заминаҳои асосии ташаккул, марҳалаи шукуфои доираҳои илму адаби форсизабони Дакан ва намоянданагони гумноми онҳо, таҳлили илмӣ ва таҳқиқоти ҷомеъ анҷом дод. Ҳамзамон, дидгоҳи таърихнигорро ба дарбор, ба масоили мазҳабӣ, ниҳодҳои динӣ, ақвоми файримусулмон ва вобастагияшро ба табақоту ғурӯҳҳои иҷтимоӣ дар чаҳорҷӯбай макон (Дакан) ва замон мушахҳас соҳт.

Тасвив ба амалисозии натиҷаҳои диссертатсия (гузориши нуктаҳои асосии диссертатсия дар конференсҳо, маҷlisҳо, семинарҳо ва дигар ҳамоишҳои илмӣ). Матни комили рисола дар ҷаласаи муштараки кафедраи таърихи дунёи қадим, асрҳои миёна ва бостоншиносӣ, кафедраи таърихнигорӣ ва архившиносӣ, кафедраи таърихи нав ва навини факултети таърихи Донишгоҳи миллии

Тоҷикистон (Суратмачлиси №7, аз 7.03.2023) муҳокима ва ба ҳимоя тавсия гардид. Нуктаҳои асоси таҳқиқот дар ду конфронси апрелии ҳайати устодони Донишгоҳи миллии Тоҷикистон (20 апрели 2011, 22 апрели 2012) ва семинари илмии «Тавсифи сарчашмаҳои исломӣ ва нақши онҳо дар омӯзиши суннату ойинҳои миллӣ» (Маркази исломшиноси дар назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 25 ноябри 2022) баён шуданд.

Интишори натиҷаҳои диссертатсия. Муаллиф мазмунуи асосии рисоларо дар 12 мақолаи илмӣ интишор кард. Дар ин радиф 4 мақола дар маҷаллаҳои тақризшаванди Комиссияи олии аттестатсияни назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба табъ расиданд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия дар ҳаҷми 200 саҳифаи матни компүтерӣ таълиф шуда, аз муқаддима, 2 боб, 6 зербоб, хулоса, рӯйхати сарчашмаҳо ва адабиёти истифодашуда (142 номгӯй) ва замимаҳо иборат аст.

МУҲТАВОИ АСОСИИ ДИССЕРТАТСИЯ

Дар **муқаддима** мубрамии мавзӯъ асосонок, мақсад ва вазифаҳо, объект, доираи таъриҳӣ, асосҳои назарияӣ ва методологӣ, пойгоҳи сарчашманиносӣ, навғонии илмӣ, аҳаммияти назарияӣ ва амалии таҳқиқот, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо ва саҳми шаҳсии довталаби дараҷаи илмӣ дар анҷоми таҳқиқот мушахҳас шудаанд.

Боби якуми диссертатсия – «Тавсифи умумии «Таърихи Фаришта»-и Муҳаммадқосим Ҳиндӯшоҳи Астарободӣ» аз се зербоб иборат аст. Зербоби аввал – **«Пайдоиш ва густариши таърихнигории форсӣ дар Ҳинд»** фарогири гузориши фишурдаest дар бораи вазъи таърихнависии ҳиндӯвон то замони густариши ислом ва таҳлили андешаҳои меҳварии намояндагони машҳури мактаби таърихнигории форсӣ дар Ҳинд то замони Фаришта. То замони густариши ислом ҳиндӯвон ба таърихнависии ҳамоӣ рағбат доштанд. Дар замони истиқори ҳуқумати мусулмонон дар Ҳинд аз як ҷониб навиштани осори ҳамоӣ дар миёни ҳиндӯҳо (*Itihasa*) идома дошт ва аз сӯи дигар мусулмонон ба ин кишвар анъанаи таърихнигории ақлониро интиқол доданд¹. Дар ин робита, бори аввал мутафаккири тоҷик Абурайҳони Берунӣ (973-1048) арзишҳои таъриҳӣ ва фарҳангии ҳиндӯвонро бар асоси далелҳои ақлӣ қиёс карда, ба чунин хулоса омад, ки ҳақиқати илоҳӣ метавонад дар ҳама ҷо ва барои ҳама ҷомеа ошкор шавад.

¹ J. N. Sarkar. History of history writing in medieval India : contemporary historians : an introduction to medieval Indian historiography. - P. 24–25.

Таърихнигории форсӣ дар Ҳинд бар асоси суннати таърихнависии замони Сомониён муаррифӣ шуда, баъдан дар пайравӣ ба «Таърихи Масъудӣ»-и Байҳақӣ, «Зайну-л-ахбор»-и Гардезӣ ва гайра осори зиёде таълиф шуданд. Дарвокеъ, Байҳақӣ ва Гардезӣ шинохти нисбии иллати рӯйдодҳои таърихири бар асоси таҷриба барои хирадмандон имконпазир мешумурданд. Соли 1206 аввалин асари мустақили таърихии форсизабони Ҳиндустон – «Точу-л-маосир»-и Ҳасан Низомии Нишопурӣ таълиф гардид. Мехвари андешаи Ҳасани Низомӣ низоми сиёсиест, ки дар он шоҳ барои хифзи қаламрави васеъ ва амалӣ кардани қудрату ироди худ ба фармонравоёни зердасти содик зарурат дорад. Ин андеша то ҷое ба давраи таназзули давлатдории Сомониёну Гуриён алоқамандӣ дошт. Бо навишта шудани рисолаи таърихие чун «Одобу-л-ҳарб ва-ш-шучӯъ» ва «Чачнома» таҷрибаи оини давлатдорӣ ва лашкардории мардуми эронитабор дар ин сарзамин муаррифӣ гардид.

Аз замони таълифи «Таърихи Фирӯзшоҳӣ»-и Баранӣ таърихнигории форсӣ мустақил шуд ва таърихнигорони дарбор танҳо фазилату корҳои хайри подшоҳонро тавсиф мекарданд. Дар аз асри XIV бо таназзули иқтидори сиёсии Салтанати Дехлӣ ва ташкили ҳукumatҳои маҳаллӣ дар минтақаҳои гуногуни Ҳинд нигориши таърихномаҳои маҳаллӣ оғоз гардид, ин онҳо дар боби табакоти иҷтимоӣ, авзои иқтисодӣ, аҳволи аҳли илму адаб, одобу русум, боварҳои динӣ ва муноқишаҳои қавмию мазҳабӣ маълумоти нодиреро фароғиранд.

Таърихнигории форсӣ дар дарбори Темуриёни Ҳинд ба авчи шукуфой расида, насли аввали муаррихони ин замон Зайнуддини Хоғӣ (муаллифи «Табақоти Бобурӣ»), Хондамир (муаллифи «Қонуни Ҳумоёнӣ»), мирзо Ҳайдари Дуғлот (муаллифи «Таърихи Рашидӣ»), Иброҳим ибни Ҷарир (муаллифи «Таърихи Ҳумоюнӣ») ба унвони намояндаи мактаби таърихнигории Ҳирот шевай нигориши «Зафарнома»-и Яздӣ ва «Зафарнома»-и Шомиро идома доданд. Аз замони Акбаршоҳ (1556–1605) барои такмили «Акбарнома» «Таърихи Рашидӣ»-и Муҳаммад Ҳайдари Дуғлот (таълиф 1546), «Тазкирату-л-воеоти Ҳумоюн»-и Мехтар Ҷавҳари Офтобачӣ (таълиф 1586/87), «Тазкираи Ҳумоюн ва Акбар»-и Боязиди Баёт (таълиф 1591), «Ҳумоюннома»-и Гулбаданбегим (таълиф 1586/87) ва «Табақоти Акбарӣ»-и Низомуддин Аҳмад (фавт 1594) навишта шуданд, ки баъдан Фаришта барои навиштани асараш аз қисми зиёди онҳо суд бурд.

Дар зербоби дуюми боби якум «Хаёт ва осори Муҳаммадқосим Ҳиндушоҳи Астарободӣ» маълумоти маъхаз ва осори таҳқиқотӣ дар бораи саргузашти Фаришта мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор гирифт.

Муҳаммадқосим ибни мавлоно Гуломалӣ Ҳиндушоҳи Астарободӣ, машхур ба Фаришта, таърихнигор, табиб ва ходими дарбори Низомшоҳиён ва Одилшоҳиён Дакан мебошад. Тибқи ишораҳои худи Фаришта падараш мавлоно Гуломалӣ Ҳиндушоҳи Астарободӣ зодаи Гургон ё Астаробод буд, ки ба унвони донишманд ва адаб то соли 1554 ба хидмати дарбори Бурхон Низомшоҳ I (1509–1154) пайваст. Донишмандон Ч., Риё¹, М. Маъсумӣ², таваллуди Фариштаро бар асоси замони тақрибии муҳочирати мавлоно Гуломалӣ ба Ҳинд ва нисбай «астарободӣ»-иаш соли 1553 м дар Астаробод таҳмин кардаанд. Дар қиёс бо ин, Набӣ Ҳодӣ андеша дорад, ки «Фаришта дар Аҳамаднагар зода шуда, падараш дар ин давра ходими дарбори Низомшоҳ буд»³. Муҳаққики эронӣ М. Насирӣ дар пешгуфтори «Таърихи Фаришта» таваллуди таърихнигорро соли 1569/70 м. ва сафари ўро ба Ҳинд⁴ тақрибан соли 1581 арзёбӣ мекунад, ки он дуруст нест. Муҳаққики дигар М. Нидозодагон бо таваҷҷӯҳ ба «ҳаммактаб» будани Фаришта бо писари Муртазои Низомшоҳ (1564–1587) – Миронҳусайн ва исёни ў дар синни 16–17 солагӣ бар зидди падараш (15 августи 1587) таваллуди таърихнигорро 1575 таҳмин мекунад⁵. К. А. Антонова⁶, Р. Ҷ. Ҳомблӣ⁷ ва баъзе донишмандони дигар таваллуди Фариштаро байни солҳои 1550–1570 зикр кардаанд.

Хидмати падар дар дарбор ва таълиму тарбияи муносиб ба Фаришта имкон дод, ки дар дарбори Аҳамаднагар ва Бичопур ба мақоми баланд роҳ ёбад. Дар сарчашма ва осори таҳқиқотии илмӣ доир ба санаи фавти Фаришта маълумоти кофӣ нест, вале худи муаллиф дар «Таърихи Фаришта» марги охирин сultonи хонадони

¹ Charles Rieu. Catalogue of the Persian Manuscripts: In the British Museum. – London. Vol. 1. 1895. - P. 225.

² Маъсумӣ М. Фарҳангутамаддуни эронӣ-исломии Дакан дар давраи Баҳманиён. – Техрон: Итишороти илмӣ ва фарҳангӣ. 1389 ш. - С. 18

³ Nabi Hadi. Histori of Indo-Persian literature. – New Delhi: Iran culture house. 2001. - Р. 476.

⁴ Таърихи Фаришта. – Техрон. Ч. 1. 1387. - С. 17.

⁵ Нидозодагон М. Фаришта//Донишномаи забон ва адаби форсӣ. – Техрон. Ч. 5. 1393 ш. – С. 7.

⁶ Антонова К. А. Очерки общественных отношений и политического строя монгольской Индии времени Акбара (1556–1605). – М.: Академия наук СССР. 1959. - С. 12.

⁷ Hambly R. G. Ferishta, tarik-e, Encyclopaedia Iranica. – New York. Vol. IX, Fasc. 5. - Р. 533–534.

Форуқиро дар соли 1624 м сабт кардааст.¹ Ин охирин санаест, ки Фаришта ҳангоми зикри ҳаводиси таърихӣ аз он ёд менамояд. Бар асоси таҳлили мулоҳизаҳои болой Фаришта тӯли солҳои 1553–1624 зиндагӣ намудааст. Маҳалли фавти Фаришта низ дақиқ нест, вале нисбай писарааш – Абусаттори Лоҳурӣ бозгӯи он аст, ки шояд ў дар хориҷ аз Дакан фавтида бошад.

Аз таърихнигор ба ҷуз аз «Таърихи Фаришта», девон ва асари тиббии «Дастуру-л-атиббо» ё «Ихтиёроти Қосимӣ» бокӣ мондааст. Дар умум, Фаришта бар асоси гирдоварӣ ва қиёси осори таърихӣ (1594–1609) таърихи чомеаи Ҳиндро навишт, дар он ислом ва ҳукумати мусулмонон ба унвони ҷузъи муассири тамаддуни нимҷазираи Ҳинҷуд муаррифӣ мешаванд.

Зербоби сеюми боби якуми диссертатсия – «**Муҳтаво, маъҳаз ва сабки нигориши «Таърихи Фаришта»**» ба таҳлили муфассали бобҳои ҷудогона, вижагӣ ва навғониҳои асари мазкур баҳшида шудааст.

«Таърихи Фаришта» бар асоси сабки таърихнигории маҳаллӣ дар ду ҷилд таълиф шуда, аз муқаддима, 12 мақола ё боб ва хотима иборат мебошад. Аз замони Темуриёни Ҳинҷуд (1526–1857) дар таърихнигории маҳаллӣ доираи ҳронологӣ ва фарогирии масоил дар осори таърихӣ васеъ гардид ва воқеаҳои муҳимми таърихӣ аз давраи лашкаркашии Маҳмуди Фазнавӣ (998–1030) то давраи зиндагонии муарриҳон сабт мешуданд. Ин сабки нигориши бо таълифи «Табақоти Ақбарӣ»-и Низомуддин Аҳмад ба миён омад ва Фаришта онро такмил дод. Фаришта қисми зиёди матолиби асараашро аз «Табақоти Ақбарӣ» иқтибос намуд, аммо «Таърихи Фаришта» нисбат ба осори муарриҳони қаблӣ ҷондӯши ҷудогонӣ мешавад:

а) Фаришта дар қиёс бо Низомуддин Аҳмад ва дигар таърихнигорони қаблӣ дар муқаддимаи китоб ба бозтоби масъалаи оғариниши олам, боварҳои қадими ҳиндуон, таърихи асотирии Ҳинҷуд ва зуҳури ислом дар он билод рӯ овард; б) масоили меҳварии таърихии давлатдории Фазнавиён, Гуриён ва Темуриёни Ҳинҷуд дар робита бо таҳаввулоти Ҳурсону Мовароуннаҳр бозтоб мешаванд; в) аз соли 1206 қолаби футӯҳотнависиро раҳо карда, ба иллати зуҳур ва пайдами ҳодисаҳо таваҷҷӯҳ менамояд; г) дар мақолаи севвуми асарааш «Шоҳони Дакан» таърихи давлатдории Баҳманшоҳиён, Низомшоҳиён, Одилшоҳиён, Кутбшоҳиёнро такмил ва ҳодисаҳои муҳимми аҳди Имодшоҳиён ва Баридшоҳиёнро бар асоси қавли мардуми куҳансол дар равзаҳои ҷудогона сабт кард; д) ў дар таърихнигории маҳаллӣ 20 сарчамаи нав муаррифӣ намуд; ё) таърихи маҳаллии Молва, Хондиш, Кашмир, Синд ва Мултонро дар қолаби минтақаи ҷуғрофиёй такмил

¹ Ҳамон ҷо.

дод; ж) дар сурати таърихи муштарак доштани минтаقاҳои таърихӣ барои риояи солноманигорӣ аз рӯйдоди таърихӣ ёдоварӣ намуда, шарҳи муфассали онҳоро бо ишороте чун дар маҳалли худ «мазкур»¹, «навишта»², «мастур»³ ҳоҳад шуд ва ё дар маҳалли худ «таҳрир ёфта»⁴, «ба шарҳу бости он кӯшида»⁵ ва ғайра ба дигар мақола ё равза ҳавола мекунад; з) барои огоҳии мусулмонон баъзе одобу русум ва эътиқоду оини хиндувонро бозтоб намуд.

Фаришта низ барои ошкор кардани воқеяни ҳодисоти рӯз бештар ба қавли «шоҳидони замон» рӯ меовард. Нақли қавли «шоҳидони замон» дар «Таърихи Фаришта» ба шакли мустанад ва ривояти мардумӣ дарҷ мейбанд. Ривояти мардумӣ аз забони шоҳидони «садиқулқавл» (бидуни зикри ном) баён шуда, аксаран ҷанбаи асотирӣ доранд.

Боби дуюми диссертатсия – **Бозтоби таърихи давлатдории сулолаҳои мусулмони Дакан** дар «Таърихи Фаришта» аз се зербоб иборат аст.

Дар зербоби якум – **«Бозтоби таърихи Баҳманшоҳиён дар «Таърихи Фаришта»** аслу наасаб, масоили меҳаварии низоми идорию маъмурӣ, муомилоти пулӣ ва равобити Баҳманшоҳиён бо Вичаянагар бар асоси маълумоти Фаришта ва дигар таърихнигорон мавриди таҳил қарор гирифт.

Баҳманшоҳиён (хукумат 1347–1527) ба унвони аввалин сулолаи мусулмон дар минтақаи паҳнӯҳӣ таърихии Дакан (аз санскритӣ дакшина, дакшина патҳа – самти ҷануб) ба сари қудрат омаданд, ки қаламрави он мулкҳои марказии нимҷазираи Ҳиндро аз соҳили дарёи Нарбада (дар шимол) то дарёи Кавери (дар ҷануб) фаро мегирифт. Аз қадим дашти васеи байни дарёҳои Кришна ва Годовари маркази низоми давлатҳои Андҳра, Пандия, Чола ва Чера буд. Дар ибтидои асри IX бозаргонони мусулмон ва мубаллиғони ислом дар бандарҳои Ҷовул, Добул, Қанбоят ва Баҳруҷ сокин шуда⁶, мардумро бо фарҳангу маорифи исломӣ ошно карданд. Дар ин миён сӯфиёни қодирӣ, ҷунайдия ва ҷишидия бо ғаъволияти муассириашон дар миёни мардум нуфузу эътибори зиёд қасб намуданд. Бори аввал мусулмонон соли

¹ Таърихи Фаришта. – Техрон Ҷ. 3. - С. 209, 538.

² Ҳамон ҷо. - С. 214.

³ Ҳамон ҷо. - С. 243.

⁴ Ҳамон ҷо. - С. 442

⁵ Ҳамон ҷо. - С. 554

⁶ Ҳоғиҳон. Мунтажабу-л-лубоб, бо тасҳехи X. Вулзли. – Калкutta: Анҷумани осиёии Бангола. Ҷ. 3. 1925. - С. 3.

1294 ба Дакан хүчүм кардан, vale ба мисли шимоли Хинд дар ин минтақа то охири асри XIII чандон ба пешрафт ноил нашуданд.

Дар замони хукумати Мухаммад ибни Түфлүкшоҳ (1325–1351) нуфузи ашрофи маҳаллӣ дар Дакан нисбат ба қудрати шоҳ афзуд. Соли 1327 Мухаммад ибни Түфлүкшоҳ ба хотири устувор кардани нуфузу қудрати Салтанти Дехлӣ пойтахтро аз Дехлӣ ба Давлатобод интиқол дод¹. Ин иқдом барои густариши фарҳангӣ исломӣ дар Дакан муассир буд, vale az сӯи дигар боиси норозигии бошандагони Дехлӣ гардид. Дар натиҷаи ин омили ва хушксолию қаҳтӣ дар дуоб (заминҳои байни дарёи Ганг ва Чамна) мардуми Дехлӣ, Мултон, Гучарот, Дакан ва Бангола исён бардоштанд, ки як паёмади он зуҳури хукумати Баҳманшоҳиён аст.

Як омили зуҳури хукумати Баҳманшоҳиён ҳамbastagии миёни амирони садаи мусулмон ва роҷаҳои хинду буд, зеро ин афрод барои соҳиб шудани замин ва бочҳои гумrukӣ ба як иттиҳоди сиёсии қавӣ ниёз доштанд. Дар садри ин иттиҳод бозмондагони насли сулолаи Хилчиён (1290–1320) – Алишоҳ ва бародарааш Алоуддин Ҳасани Баҳманшоҳ (хукумат 1347–1358) қарор доштанд. Баҳманшоҳиён дар солҳои аввали хукуматашон барои барои ҳифзи ҳамbastagии сиёсӣ чанд тадбир андешиданд: 1) тамоми имтиёзоти пешини ашрофи дарбори Дехлӣ, роҷа, муқаддамон ва амирони садаро дар Дакан нигоҳ доштанд; 2) браҳманонро ба унвони нависанд (масъули ҳисоби китоби андозу даромадҳо) ба хидмати дарбор ҷалб карданд² 3) ба ҳамкории сӯғиён rӯ оварданд, ки дар миёни мардуми маҳаллии Дакан нисбат ба фақеҳон нуфузи бештар доштанд.

Низоми идории Баҳманшоҳиён ба унсурҳои девондории Сомониёну Ғазnavиён шабоҳат дошт. Баҳманшоҳиён бо роҳнамоии Сайфуддини Ғурӣ ин низоми девондориро дар Дакан таҳқим баҳшиданд. Қаламрави хукуматашон ба чор воҳиди маъмурӣ – тараф (Давлатобод, Бирор, Бидар ва Гулбарга) тақсим мешуд. Воҳидҳои хурди маъмурӣ тарафҳо – самт ва паргана хиндунишин буданд, ки тавассути панҷоят ё гурӯҳи хиндувон идора мешуданд. Масъулони ин манотиқ таҳти назорати ҳокимони мусулмон фаъолият мекарданд. Шоҳони баҳманӣ пайравӣ аз султонҳои Дехлӣ тило (вазн 11–20 грам), нукра (вазн тақрибан 11 грам) ва мис (1,8–16 грам) сикка мебароварданд. Тарҳи ҳамаи онҳо ба истиснои сиккаҳои Фирӯзшоҳи Баҳманӣ (тарҳашон чаҳоргуна) мудавваранд.

Артиши Баҳманшоҳиён az лиҳози истифодаи тӯпхона ва ҷангафзорҳои зарбзану нафтагфкан дар минтақа бартарӣ дошт. Аз ин

¹ Баранӣ. Таърихи Фирӯзшоҳӣ. - С. 473–474.

² Таърихи Фаришта. – Нувалкишур. Ч. 1. - С. 277–278.

лиҳоз, набарди Баҳмансоҳиён бар сари ишғоли минтақаҳои иқтисодии Ройчур ва Кавлос аксар ба шикасти доираҳои хукмрони Тиланг ва Вичаянагар хотима мёфт. Дар замони тохтузози Темур бо афзоиш кӯчи «ғарифон» дар Дакан ҳамзистии осоишта дар миёни бараҳманон, даканиён ва ҳабашиён халалдор шуд. Дар умум, ин омил боиси таназзул хукумати Баҳмансоҳиён гардид.

Дар зербоби дуюми боби дуюм – **«Таърихи Фаришта» ҳамчун маъхази омӯзиши таърихи салтанати Одилшоҳиён ва Низомшоҳиён** арзиш ва камбуду заъфи илмии асар дар мавриди омӯзиши аслу насаб, иқдомоти бухронзо ва мушкилоти низоми иҷтими замони сулолаҳои мазкур мавриди таҳқиқ қарор гирифт.

Аслу насаби Одилшоҳиён ба хонадони Оққуюнлуиён (1378–1503) мерасид. Бунёдгузори силсилаи Низомшоҳиён Аҳмад Низомшоҳи Баҳрӣ аз насли браҳманони Вичаянагар буд. Дар таърихнигории муосир Одилшоҳиён, Низомшоҳиён ва сулолаҳои ҳамзамонашон Баридшоҳиён, Имодшоҳиён, Кутбшоҳиён чун ворисони Баҳмансоҳиён ва мулукуттавоифи Дакан шинохта мешаванд. Дар ин радиф Низомшоҳиён ва Одилшоҳиён нисбат ба дигар муддаиёни ҳукумат дар Дакан пуштибони бештар доштанд. Бар ин асос, онҳо барои муттаҳид кардани мулкҳои парокандай Дакан иқдом намуданд, vale 9 ҳокими дигари Дакан сар ба дигаре фурӯд намеоварданд. Соли 1490 Аҳмад Низомшоҳи Баҳрӣ, Юсуфи Одилшоҳ, Фатҳуллоҳи Имодулмулк расман ба ташкили салтанати Низомшоҳиён (1490–1633), Одилшоҳиён (1490–1686), Имодшоҳиён (1490–1572) ва тасхiri мулкҳои дигар иқдом намуданд. Одилшоҳиён ва Низомшоҳиён дар даҳ соли аввали ҳукуматашон аксар рақибони доҳилии худро аз миён бардоштанд, аммо дар тасхiri баъзе мулкҳо ба муқобалати давлатҳои қудратманди ҳамчавори Дакан (Хондиш, Молва, Гучарот, Вичаянагар) рӯбарӯ шуданд. Соли 1500 Юсуфи Одилшоҳ, Имодулмулк ва Аҳмадшоҳи Баҳрӣ дар ҷуғрофиёи Дакан ҳукумати Қосим Баридро дар Бидар ва Султонқулий Кутбшоҳро дар Тиланг ба расмият шинохтанд. Бар асоси ин тавоғуқнома, салтанати Одилшоҳиён, Низомшоҳиён, Имодшоҳиён, Кутбшоҳиён (1482–1512) ва Баридшоҳиён (1490–1619) мақоми ҳукуқӣ пайдо кард. Ба қавли Фаришта, ҳамзамон онҳо уҳдадор шуданд, ки «ҳеч кадом ҳимояти яқдигар нанмуда, дар лавозими мувофақату иттиҳод фурӯгузошт нанмоянд»¹. Бар хилоғи ин Одилшоҳиён, Низомшоҳиён аз ибтидо барои муттаҳид кардани Дакан саъю кӯшиш нишон медоданд, ки гоҳе қашмакаши онҳо ба ҷангу ҳунрезӣ ҳатм мешуд. Дар раванди ин муборизаҳо Баридшоҳиён, Кутбшоҳиён, Имодшоҳиён вобаста ба манфиат гоҳе ба ин ҷониб ва

¹ Таърихи Фаришта. – Техрон. Ч. 3. - С. 26.

гоҳе ба ҷониби дигар иттиҳод мебастанд. Гоҳе ҷонибҳо баҳси минтақаҳои даъвоиро бо пайванди хешовандӣ ҳал мекарданд, ки ин маъмулан ба зуҳури дигар мушкилот доман мезад.

Ҳамин тариқ, соли 1502 Одилшоҳиён бо мақсади истиқори ҳукумат ва ҷалби ҳарчи баштари «ғарибон» дар пайрави ба Исмоили Сафавӣ мазҳаби шиаро расмӣ эълон карданд. Дар ҷавоб ба ин иқдом соли 1537 Низомшоҳиён ба мазҳаби шиа гаравиш пайдо карданд. Он омил барои тақвияти нуфузи ҳар ду сулола муассир буд, вале аз ҷониби дигар ба барҳӯрди сӯфиён ва ҷунбиши мазҳабии аҳли суннат доман зад. Бар асари ҷунин барҳӯрд нуфузи амирони суннӣ ё шиа дар дарбори шоҳон ба як мушкилоти ҳамешагии таърихи Дакан ва баъзан мудоҳилаи низомии дигар фармонравоёни маҳаллӣ табдил мейфт.

Бо вучуди ихтилоғи дохилӣ доираҳои ҳукмрони Дакан ҳангоми таҳдиди беруна гоҳ-гоҳ ба созиш мерасиданд. Махсусан, ин тамоюл дар раванди лашкаркашии Баҳодуршоҳи Гӯҷаротӣ (1526–1531) ба Давлатобод (соли 1527) ва ташкили иттиҳоди шоҳони Дакан дар муқобили нуфузи роҷаҳои Дакан (соли 1564) мушоҳида гардид. Аз оҳири солҳои 60-уми асри XVI мувоғики созишишнома, Одилшоҳиён дар ивази мулкҳои Вичаянагар қаламрави Баридшоҳиён ва Имодшоҳиёнро ба ихтиёри Низомшоҳиён voguzor карданд¹. Бар асоси ин тавофуқ тамоми дороихои Дакан дар миёни Одилшоҳиён, Низомшоҳиён ва Кутбшоҳиён тақсим гардид. Соли 1572 Низомшоҳиён қаламрави Имодшоҳиён ишғол карданд, вале лашкаркашии онҳо дар мулки Баридшоҳиён ба нокомӣ хотима ёфт.

Соли 1595 дар ҳоли нифоқу барҳӯрди амирони «даканий» ва «ҳабашӣ» дар Аҳмаднагар лашкаркашии мунаzzами Ақбаршоҳ ба Дакан оғоз гардид. З ҷули соли 1600 пас аз фатҳи Аҳмаднагар амирони низомшоҳӣ ва доираҳои ҳукмрони одилшоҳӣ расман ба Ақбаршоҳ вобаста шуданд.

Дар зербоби сеюми боби дуюм – **«Таърихи Фаришта» ҳамчун сарчашмаи омӯзиши илму адаби форсӣ дар Дакан** заминаҳои асосии ташаккул, марҳалаи шукуфой ва намояндагони гумноми доираҳои илму адаби форсизабони Дакан муаррифӣ шуданд.

Омӯзиши **«Таърихи Фаришта»** нишон медиҳад, ки зуҳуру густариши илму адаби форсӣ дар Дакан ба ҷанд омил бастагӣ дошт: а) кӯчи иҷбории аҳли илму адаби Деҳлӣ ба Давлатобод (собиқ Девагири); б) мақоми расмӣ пайдо кардани забони форсӣ дар дарбор; в) ҳамлаи Темур ба Ҳинд ва таназзули салтанати Туғлӯқшоҳиён; г) муҳочирати хуросониён ба Дакан ва фаъолияти густардаи онон дар заминаҳои муҳталифи илму адаб; ғ) таваҷҷуҳи шоҳони баҳманий ва

¹ Таърихи Фаришта. – Техрон. Ч. 3. - С. 163.

вазирони равшанфикари эронитабор – Сайфуддини Гурӣ, Мирфазуллоҳи Инҷу, Маҳмуди Ғовон ба рушди забон, илму адаб.

Таълиму тарбияи суннатӣ дар мактаб, хонақоҳу масҷидҳо бо забонҳои форсӣ ва арабӣ сурат мегирифт. Маъмулан, дар мактаб ба ашрофзодагон ҳондани «Гулистон», «Бӯстон» ва китобҳои назму наср, машқи ҳат, ҳисоб, Қуръон ва масоили ахлоқӣ дарс дода мешуд. Қӯдакону навҷавонон то синни понздаҳсолагӣ рисолаи «Сарфи Баҳоӣ» (муаллифаи Баҳоуддини Омулӣ), «Кофия» (муаллифаи Ибни Ҳочиб), «Мутавассит» ва ҷанд китоби дигарро дар илми қалом, мантиқу ҳикмат пеши устодон мегузаронданд.

Фаъолияти мадрасаҳо низ чун маркази омӯзиши фикҳ, фалсафа, мантиқ, таъриҳ, риёзӣ, нучум, тиб ва ғайра дар пешрафти илму адаб муассир буд. Дар миёни муассисаҳои таълимии Дакан мадрасаи Маҳмуди Ғовон дар Ҳурӯсону Мовароуннаҳр шуҳрати зиёд дошт. Ин мадраса ба сабки мадрасаи Ҳаргирд (ҳоло дар назди шаҳристони Ҳоф) ва Мадрасаи Улуғбек бунёд шуда, дар он ба ғайр аз улуми шаръӣ, риёзӣ, тиб, нучум, ҳайат ва ғайра таълим дода мешуд. Муассисаи дигари омӯзиши таълимхона, мактабхона ё варзишмаҳал буд, ки дар он шамшербозӣ, чӯббозӣ, ҷавгонбозӣ, тирандозӣ, саворӣ ва күштӣ таълим дода мешуд.

Дар «Таърихи Фаришта» аз фаъолияти ҷанд китобхона ба унвони маҳзани дониш ва маркази хифзи осори таъриҳӣ ёд мешавад, ки дар рушди илму адаб нақши муассир доштанд. Китобхона маркази илм ва ҳунари китоборӣ буд. Дар натиҷаи ривоҷи ҳунари китоборӣ ва ҳушнависӣ комилтарин нусхай осори назму насрӣ форсӣ дар китобхонаҳои Ҳинд гирдоварӣ шуданд.

Дар Дакан рушди илмҳои табии – нучум, риёзӣ, ҳандаса ва тиб нисбат ба илмҳои иҷтимоӣ заифтар буд. Соли 1408 бунёди расадхона дар Ҷавлатобод оғоз шуд, лекин ин кор бино бар фавти Ҳасани Гелонӣ ва дигар омилҳо нотамом монд. Пешрафти илми тиб дар Дакан ба фаъолияти муштараку муассири табибони мусулмон ва ҳиндувон алоқаманд аст. Дар замони Шихобуддин Маҳмудшоҳи Баҳманий (1482–1518), бар асоси ҳамкории табибони ҳинду ва мусулмон, рисолаи илмие аз забони санскрит бо номи «Тибби Маҳмудшоҳӣ» ба форсӣ тарҷума шуд, ки нусхае аз он то ҳол дар китобхонаи Осафияи Ҳайдаробод мавҷуд аст¹. Баъдан дар ин замина китобҳои «Асрору-н-нисо», «Ҳимояти марқаба», «Захираи Низомшоҳӣ»-и Исмоили Ҷурҷонӣ (таълиф: 1120), «Мифтоҳу-с-сурuri Одилшоҳӣ»- Маҳмуди Аёз, «Дастуру-л-атиббо»-и Фиришта, «Иҳтиёroti Қутбшоҳӣ»-и

¹ Маъсумӣ. М. Ғарҳангӯ тамаддуни эронӣ-исломии Дакан дар давраи Баҳманиён. – С. 140.

Мирмуҳаммад Муъмини Астарободӣ (шарҳи «Ихтиёроти Бадеъ»), тарҷумай «Тазкирату-л-каҳҳолин»-и Исо ибни Каҳҳоли Тарсо, «Мизони табоiei Қутбшоҳӣ»-и Тақиюддин Муҳаммад ибни Садруддин Алӣ ва ғайра таълиф шуданд.

Аз замони ҳукумати Баҳмандшоҳиён анъанаи таърихнигории форсӣ дар Дакан ривоч ёфт. Дар миёни осори таърихии ин замон «Баҳманднома»-и Озарӣ нисбатан шуҳрати зиёд дошт. Муътабартарин осори таърихии замони Одилшоҳиён «Таърихи Фаришта» ва «Тазкирату-л-мулук»-и Рафеъуддини Шерозӣ (таълиф: 1608/09) аст. Аз осори таърихи замони Низомшоҳиён «Бурҳони маосир»-и Таботабо Сайдалий (таълиф 1592/93) бокӣ мондааст.

Мусикӣ дар Дакан як василаи таъмини ҳамbastагии фарҳангӣ дар байни кишрҳои гуногуни иҷтимоӣ буд. Тамоми ҷашнҳои хонаводагӣ (издивоч, ҳатнасур), маросими айшу нишӯт, пазироии сафирону меҳмонон, маҷлиси базм дар дарбор бо ширкати шоирони нуқтасанҷ ва мутибону навозандагон баргузор мешуд. Яке аз устодони мусикӣ дар Дакан Иброҳим Одилшоҳи II буд, ки ба сабаби дилbastагияш ба ин фан аз ў бо номи Чагат Гуру (Пири Ҷаҳон) ном бурда мешавад. Ў барои ривоҷи илми мусикӣ созандагону навозандагонро аз минтақаҳои муҳталиф дар Бичопур ҷамъ оварда, маҳфили ҳунариеро таҳти унвони «Иди Наврас» ихтироъ кард. «Иди Наврас» дар ҳар моҳе, ки таърихи нуҳум рӯзи чумъа иттифоқ меафтод, баргузор мешуд.

Доираи адабии Гулбарга дар замони Тоҷуддини Фирӯзшоҳ ба авчи шукуфой расид. Аз замони Шиҳобуддин Аҳмадшоҳ доираи адабии дарбори Баҳмандшоҳиён аз Гулбарга ба Бидар интиқол ёфт. Маликушшуарои доираи адабии Бидар аввал Озарии Исфароинӣ (1380–1462) ва баъдан, мавлоно Назирии Тусӣ буд. «Таърихи Фаришта» дар бораи шоирони доираи адабии Гулбаргаву Бидар, Аҳмаднагар ва Бичопур маълумоти фаровон дорад. Доираи адабии Гулканда бо ҷанд вижагӣ аз ҳавзаҳои Аҳмаднагар ва Бичопур фарқ мекард, вале Фаришта бо сабаби дуриаш аз ин дарбор дар бораи намояндагони он маълумоти кофӣ надошт. Ҳамин тавр, пайёми муҳимми густариши илму адаб ташаккули тамаддуни исломӣ дар Дакан буд, ки дар пешрафти он намояндагони аҳли илму адаби тоҷик ба унвони нирӯи тафаккурсози ҷомеа нақши муассир гузоштанд.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмии диссертатсия

Пас аз ошной, омузишу пажӯҳиши рисолаҳои татқиқотӣ, китобу мақолаҳои илмӣ, қиёси назарии «Таърихи Фаришта» ва шавоҳиди дигар маъхазҳои ҳаттӣ мо ба чунин ҳулоса омадем:

1) То замони лашкаркашии арабҳо ба Ҳинд дар миёни ҳиндувон таърихнависии ҳамосӣ маъмул буд. Дар замони ҳукумати мусулмонон таърихнигории ақлонӣ ба ин минтақа интиқол ёфт, вале то асри XII дар Ҳинд ба истиснои «Чачнома» ҳеч асари мустақили таърихӣ навишта нашуд. Зуҳури таърихнигории форсӣ дар Ҳинд ба раванди густариши равобити адабии мардумони Мовароуннаҳру Синд, ташаккули адабиёти классикии форс-тоҷик ва ташкили давлати Сомониён ҳамзамон аст. То замони таълифи «Таърихи Фаришта» таърихнигории форсӣ дар Ҳинд ду марҳалаи рушдро сипарӣ кард. Дар марҳалаи аввали таҳаввул (асрҳои XIII – XV) таърихнигории форсӣ зери таъсири мактаби таърихнигории Сомониёну Ғазнавиён ташаккул ёфта, аввалин муаррихони ин хитта парвардаи ҳавзаҳои илмӣ-адабии Мовароуннаҳру Ҳурӯсон буданд. Ҳадафи асосии нахустин таърихномаҳо муарриғӣ ва корбуруди дурусти таҷрибаи давлатдорӣ ва оини лашкардории мардуми эронитабор буд [3–M].

2) Аз замони таълифи «Таърихи Фирӯзшоҳӣ»-и Барай таърихнигории форсӣ мустақил шуд ва дар пешрафти минбаъда он таъсири таърихнависии муғулӣ ва илхонӣ мушоҳида намешавад. Бо вуҷуди ин, таъсири афкори таърихнигорони пешин дар осори таърихии ин замон боқӣ монд. Барай, ба мисли Байҳақӣ, дарки иллати рӯйдодҳои таърихиро аз рӯи таҷриба барои хирадмандон имконпазир медонист. Мехвари андешаи ҳар ду таърихнигор ҳукумати мутамарқиз буд, ки қудрати асосӣ дар он ба фармонравоёни қавидаст мансуб аст. Аз нигоҳи онҳо қудрати дар ҳоле ҳифз мегардад, шоҳи хирадманд аз адлу сиёsat (Байҳақӣ) ё лутфу қаҳр (Барай) баробар кор гиранд. Байҳақӣ дар шинохти таърих доноёну хирадмандонро шефтаи сухани рост ва аксари оммаро моил ба аҳбори ботил, хурофоту асотир медонист. Барай дар ин маврид зиёдараӣ карда, хондану доностани таърихро танҳо барои «бузургони дину давлат» манфиатнок мешумурд. Барай назарияи таърихро нисбатан такмил дода, барои танзими арзишҳои ҷомеа таҳияи зобитаҳои навро бар асоси таҷрибаи гузашта ва расму урф қобили қабул медонист Аз замони Барай дар таърихнигорӣ услуби духӯра маъмул гардид, ки мувоғики он таърихнигорони дарбор танҳо фазилату корҳои ҳайри подшоҳонро тавсиф мекарданд.

3) Аз замони ҳукумати Темуриёни Ҳинд дигарбора таъсири таърихнависии ҳавзаҳои илмии Ҳурӯсону Мовароуннаҳр дар Ҳинд мушоҳида мешавад. Насли аввали муаррихони замони Темуриёни Ҳинд шевай ниғориши «Зафарнома»-и Яздӣ ва «Зафарнома»-и Шомиро идома доданд. Дар замони Ақбар (1556–1605) Низомуддин Аҳмади Ҳиравӣ бори аввал таърихи Дакан, Гучарот, Молва, Синд,

Панчоб, Бангола ва дигар минтақаҳои Ҳиндро аз назари марказгарой ва шоҳаншоҳии қавӣ навишт. Фаришта кори ўро бар асоси нигариши минтақагарой такмил дод [3–М].

4) Фаришта дар муҳити дарбори Низомшоҳиён ва Одилшоҳиён ба камол расида, сарнавишти ў ба мақому чойгоҳи ғарифон дар Дакан бастагӣ дошт. Ў замоне ки ба хидмати дарбори Низомшоҳиён пайваст, ки фазои Аҳмаднагар бар асари густариши афкори маҳдавӣ ва табарроӣ барои зиндагӣ ҷандон мусоид набуд. Соли 1589 Аҳмаднагарро тарқ карда, ба дарбори Одилшоҳиён пайваст. Маҳз дар фазои тасаввуфии Бичопур афкори Фаришта ба самти таҳаммулпазирӣ гароиш пайдо кард.

5) Аз Фаришта ба ҷуз аз «Таърихи Фаришта», девон ва асари тиббии «Дастуру-л-атиббо» ё «Ихтиёроти Қосимӣ» боқӣ мондааст. Вай дар назм ба Саъдӣ ва Ҳофизу Камол пайравӣ, дар ашъораш ба сермаънӣ ва тобишҳои гуногуни қалимот таваҷҷӯҳ мекард. Фаришта дар «Дастуру-л-атиббо» ё «Ихтиёроти Қосимӣ» дастовардҳои илмӣ-назарӣ ва амалии тибби ҳиндувон ва гиёҳҳои дармонбахши Ҳиндустонро барои табиони мусалмон муаррифӣ кард. Ниҳоят ў бар асоси гирдоварӣ ва қиёси осори таърихӣ (1594–1609) таърихи чомеаи Ҳиндро дар замони ҳукумати мусулмонон навишт, ки ҳоло ба номи «Таърихи Фаришта» машҳур аст [2–М].

6) «Таърихи Фаришта» як асари таркибӣ ва таълифӣ аст. Ба истиснои маколаи севвуми («Шоҳони Дакан»), 11 маколаи дигар ба ҷузъи таркибии асар ихтисос доранд. Хидмати Фаришта дар таърихнигории маҳаллим Ҳинҷ нисбат ба Низомуддин Аҳмад бештар аст: а) бори аввал дар ин самт рӯйдодҳои таърихии Ҳондиш, Лоҳур ва Малиборро дар маколаи алоҳида дарҷ кард; б) зиёда аз 20 сарчашмаи таърихии нав муаррифӣ намуд; в) бар асоси омезиш додани сабки нигориши «Равзату-с-сафо» ва «Табақоти Акбарь» аз маҳдудаи ҳронологӣ ҳориҷ шуда, мавзуоти муҳимморо чун авзои иқлиму табият, эътиқоди мардум, густариши ислом ва вазъи сиёсии ин ё он мулк дар аҳди Темуриёни Ҳинҷ ва ғайра ба асараш изофа намуд; г) таърихи минтақаҳои алоҳида Ҳиндро дар пайванд бо рӯйдоди Ҳурросону Мовароуннаҳр навишт; ғ) бо шеваи ҳос аз футӯҳотнависӣ ва бозтоби тақрории ҳодисаҳо худдорӣ кард [4–М].

7) «Таърихи Фаришта» бар асоси пайвастагии мантиқӣ ва доираи фарогирии масоил нисбат ба таърихномаҳои қаблӣ дар густариши таърихнигории форсӣ таъсир гузошт. Зубайрӣ, Ҳофихон дар навиштани осорашон аз «Таърихи Фаришта» фаровон истифода карда, онро ҳамчун сарчашмаи дасти аввали таърихи Дакан медонанд. «Таърихи Фаришта» аз ҷониби як таърихнигори озодандеш бо забони

сода ва равон нигориш ёфта, то ҳол ба унвони мұльтабартарин осори насри форсей дар миёни доираҳои илмии бисёр кишварҳои ҷаҳон шуҳрат дорад [4–M].

8) Ҳонадони Баҳмандоҳиён аз миёни амирони садаи хилҷӣ барҳоста буданд, vale силсилаи наасби ҳудро ба Каёниён мерасониданд. Таърихнигорони дарбори Дехлӣ зуҳури ҳукумати маҳаллиро дар Ҳинд натиҷаи сиёсати нокоми Муҳаммад ибни Туғлуқшоҳ медонанд. Фаришта бар хилофи онҳо иллати зуҳури Баҳмандоҳиёнро ба нуқтаи авчи қудратҳоҳӣ ва ҳамбастагии ашрофи маҳаллӣ дар Ҷакан нисбат медиҳад. Ин андеша ба таҳаввулоти сиёсӣ ва иҷтимоии минтақаи Ҷакан то ҷое созгор аст, зеро то замони ҳукумати Баҳмандоҳиён ҳанӯз мардуми буими ин минтақа ба унвони ҳалқ ташаккул наёфта буданд. Дар ин ҳол амирони садаи мусулмон ва роҷаҳои ҳинду барои соҳиб шудани замин ва бочҳои гумrukӣ ба як иттиҳоди сиёсии қавӣ ниёз доштанд. Баҳмандоҳиён низ дар солҳои аввали ҳукуматашон барои истиқрори ҷойгоҳи ҳуд ба ҳамкории браҳманону сӯфиён рӯ оварданд, ки дар миёни мардуми маҳаллии Ҷакан нисбат ба фақеҳон нуфузи бештар доштанд. Ин гурӯҳ ба унвони ҳалқаи иртиботи миёни ҳукumat ва мардум барои истиқрори нуфузи Баҳмандоҳиён хидмати шоён анҷом доданд. Онҳо гоҳ-гоҳ шоҳонро аз амалҳои ношоиста ва зулму ситами мардум боз медоштанд.

9) Дар солҳои аввали ҳукумати Баҳмандоҳиён фалсафаи мазҳари «фарри қаёнӣ» барояшон созгор буд, vale баъдан онҳо барои машруияти ҳукумат, интиҳоби валиаҳд ва ҷилавгирӣ аз даҳолати амирони сада як гурӯҳ рӯҳониёнро ба Арабистон фиристода, аз насли бозмондаи хулафои аббосӣ маншур дарёфт карданд. Низоми идории Баҳмандоҳиён ба унсурҳои девондории Сомониёну Газнавиён шабоҳат дошт. Ин унсурҳои девондорӣ аз замони Ғуриён дар Дехлӣ вобаста ба фазои сиёсӣ ва иҷтимоии Ҳинд такмил ёфта буданд. Баҳмандоҳиён бо роҳнамоии Сайфуддини Ғурӣ ин низоми девондориро дар Ҷакан таҳқим бахшиданд, ки он то давраи таназзули қудрати Баҳмандоҳиён дастури коргузории дарбориён буд.

10) Баҳмандоҳиён то давраи интиқоли пойтаҳт аз Аҳсанободи Гулбарга ба шаҳри Аҳмадободи Бидар бар сари ишғоли минтақаҳои иқтисодии Ройчур ва Кавлос бо доираҳои ҳукмрони Тиланг ва Вичаянагар даргир буданд. Ин даргириҳо ҷанбаи иқтисодӣ доштанд, vale ҳар ду ҷониб ҳуқуқи асирон, мардумони одии мусулмон ва ҳиндуро риоя мекарданд. Пас аз устувор шудани иқтидори низомӣ ва ҳарбии Вичаянагар тохтузози Баҳмандоҳиён бештар ба марзи Гучарот, Молва ва Ҳондиш сурат гирифт. Дар ҳукумати Баҳманиён аз ибтидо барои фароҳам овардани танаввӯи сиёсӣ ва ҳамзистии осоишта

ба бараҳманон, даканиён, ҳабашиён ва «ғарифон» имтиёзу хукукҳои баробар дода шуд. Пас аз ҳамлаи амир Темур дар шароити ноустуровии вазъи сиёсии Мовароуннахр, Хуросон ва Эрон кӯчи «ғарифон» ба Дакан афзоиш ёфт ва аксар мансабҳои дарборӣ дар Бидар ба ихтиёри онҳо voguzor шуд. Ин таҳаввулот ба ихтилофи дохилии гурӯҳҳои иҷтимоӣ доман зад, ки бар асари он хукумати Баҳманиён таназзул ёфт. Фаришта дар навишти номи роҷаҳои хинду ва таснифи сиккаҳои баҳманий ба хато роҳ медиҳад, вале асари ў дар омӯзиши таърихи иҷтимоӣ-иктисодӣ ва сиёсии замони Баҳмандоҳиён то ҳол бехамто аст [9–М].

11) Фаришта зарурати ташкили хукумати Одилшоҳиён ва Низомшоҳиёнро дар шароити таназзули қудрати Баҳмандоҳиён амри воеӣ медонад, ки бояд ба ҳарҷумарҷ ва парокандагии сиёсӣ дар Дакан хотима мебахшиданд. Аммо нуфузи амирони даргоҳ бар шоҳон, пайванди ҳешовандии сулолаҳои хукмрон ва баҳси минтақаҳои даъвоии Потри, Шулопур, Ройҷуру Мудгал мушкилоте буданд, ки ҳамеша ба муноқишаи дохилий анҷом мейфтанд. Бар асари чунин барҳӯрд нуфузи Сафавиён дар Дакан устувор гардид. Баъдан, шоҳони Дакан кӯшиш мекарданд, ки аз ин омил дар ҳалли масоили дохилий ва иттиҳоди минтақа истифода намоянд.

12) Қудрати Одилшоҳиён дар минтақа, ки ба ҷалби «ғарифон» ба артиш ва ҳимояти мардуми маҳаллий – маратҳҳо бастагӣ дошт. Одилшоҳиён ҳамеша ба афкори таҳаммулгароёнаи сӯфиён ва расму таомули замони Баҳмандоҳиён содик монданд. Аз ин рӯ, дар замоне ки мазҳаби шия дар Бичопур мақоми расмӣ пайдо кард (1502–1534, 1558–1580), «табарроиён» имкон наёфтанд, ки ба таҳқири сунниён даст зананд. Баръакси ин, дар замони ривоҷи мазҳаби ҳанафӣ (1534–1558, 1580–1686) ҳамbastagии дохилий дар миёни гурӯҳҳои сиёсӣ ва мардум тақвият ёфт. Ин омил ба Одилшоҳиён имкон дод, ки дар марҳалаи аввали ҳуҷуми Темуриёни Ҳинд итиҳоду ҳамbastagiro дар Дакан нигоҳ доранд.

13) Низомшоҳиён бар ҳилофи Одилшоҳиён аз ибтидо бештар бо ҷалби навқарони ҳабашӣ ва даканий қудраташонро тақвият баҳшиданд. Дар ин замона Аҳмаднагар ба маркази ҳаракати маҳдавия табдил ёфт. Соли 1537 Низомшоҳиён зери таъсири андешаҳои мутакаллимони исмоилий пайравӣ ба аҳли байт ва имоми замонро василаи начот таъбир намуданд. Дар асл, ин таъбир ба муборизаи қизилбошу шия ва маҳдавиён доман зад, ки ҳар ду ба таълимоти тасаввуф мухолифат дошт. Дар натиҷа ин сиёsat «ғарифон» иттиҳод ва ҷойгоҳи худро аз даст доданд. Фаришта ба унвони ғариф дар ин кор шоҳонро гунахгор медонад, ки барои тақвияти хукумат аз дин истифода бурда, хукуку

озодиҳо дигаронро маҳдуд карданд. Вай дар қиёс ба таърихнигорони ҳамзамонаш мақбул донистани як мазҳабро нисбати дигар мазоҳиб маҳкум карда, иқдомоти шоҳонро барои тарвиҷи як мазҳаб қобили қабул намедонад. Ба андешай ӯ, дар умури идораи Ҳинд ва ҳалли масоили иҷтимоӣ ба ғайр аз шоҳон ҳамчунин шайхон низ ҷойгоҳи муносиб доранд. Ӯ умури сиёсиро дар Ҳинд ба шоҳон ва танзими масоили маънавиро ба шайхон марбут медонад. Фаришта ин назарияро дар шароти ҳуҷуми Темуриёни Ҳинд барои ҳамбастагии тамоми мардум, хифзи арзишҳои исломӣ ва бақои ҳукumatҳои маҳаллӣ дар Дакан муассир медонист. Воқеан, дар Дакан тасаввӯф василаи муҳимми ҳифзи оромиши чомеа ва тарғиби арзишҳои исломӣ дар миёни мардуми маҳаллӣ буд, vale tатбиқи назарияи Фаришта дар он замон имкон надошт. Зоро дар замони зиндагии Фаришта шайхону орифон аллакай ба ҷуз аз Бичопур дар манотики дигари Ҳинд ҷойгоҳи иҷтимоии ҳудро аз даст дода буданд.

14) Фаришта аз ҷумлаи аввалин муаррихонест, ки муборизаи манфиатҳоҳонаи сармоядорони портуғолӣ ва англисро дар Ҳинд бо мақсади дарёғти бозори ашёи ҳом ва муносиботи истеъморгарони онҳоро нисбат ба мардуми бумӣ дар асараш – «Таърихи Фаришта» хеле ҳуб баҳогузорӣ кардааст. Бо вучуди фарогирии доираи васеи масъалаҳои «Таърихи Фаришта» дар мавриди омӯзиши аслу насаби Одилшоҳиён, воқеоти замони Алӣ Одилшоҳи II ва солҳои аввали ҳукумати Иброҳим Одилшоҳи II каме ноқис аст [4–М].

15) Аз замони ҳукумати сулолаҳои мусулмон дар Дакан таҳаввулоти бузурги илмӣ ва адабӣ ба миён омад. Зуҳури илму адаби форсӣ дар Дакан ба забти шаҳри Девагири (1294) ва муҳочирати мардуми форсизабон ба ин минтқа бастагӣ дорад. Ҳарчанд шоҳони Дакан форсиро ба унвони забони расмӣ қабул карда буданд, vale фаъолияти илмию адабӣ ба забонҳои ҳиндуэронӣ ва дравидӣ ривоҷ дошт. Таълиму тарбия ба таври суннатӣ дар мактаб, ҳонақоҳ, масҷид ба забонҳои форсӣ ва арабӣ сурат мегирифт. Дар ин муссисаҳо машқи ҳат, ҳисоб, Қуръон, «Гулистон», «Бӯстон» ва китобҳои назм таълим дода мешуд. Низоми омӯзиш ва барномаҳои таълими мадрасаҳои Дакан бо муасисаҳои таълими Мовароуннаҳру Ҳурросон шабоҳат дошт. Китобхона низ ба унвони маҳзани дониш ва маркази китоборӣ дар пешафти илму адаб ва ҳифзи осори таърихӣ нақши бориз гузошт. Дар ин марказҳо ҳарчанд густариши илмҳои нуҷум, риёзӣ, ҳандаса, тиб нисбат ба таърихнигорӣ ва илми мусиқӣ заифтар буд, аммо ҷандин осори мондагор таълиф шуданд [5–М].

16) Дар «Таърихи Фаришта» аз муҳочирони Мовароуннаҳру Ҳурросон ба унвони «ғарифон» ёд мешавад, ки аксар аҳли илму ҳунар

буданд. Вазирону шоҳони адабпарвари Дакан афзоиши қудуми «Гарифон»-ро дар марказҳои илмӣ-адабии Гулбарга, Бидар, Аҳмаднагар, Бичопур ва Гулканда ҳамеша гиромӣ медоштанд. Онҳо ба хотири дарёфтӣ подош, фазои мунособи озодандешӣ ва тақмили дониш ба Дакан сафар мекарданд. Азбаски дар Дакан аксар вазирон аз манотики Ҳурисон таъйин мешуданд, фаъолияти донишмандони мовароуннаҳрӣ дар Дакан нисбат ба шимоли Ҳинд камранг буд [9–М].

17) Муҳимтарин пайёми густариши илму адаб ташаккули тамаддуни исломӣ дар Дакан буд, ки дар пешрафти он намояндагони аҳли илму адаби тоҷик, даканиён, ҳабашиён, туркон, фарангӣён ва румиён нақши асосӣ доштанд. Забону адаби форсӣ дар миёни ин гурӯҳҳои иҷтимоӣ чун василаи таъмини ҳамbastagии фарҳангӣ хидмат кард. Баҳманшоҳӣён ва ворисонашон бо ин дарки воқеият ҳамеша дар баҳсҳои илмӣ ва шинохти шеър донишмандони форсизабонро ба унвони ҳакам мегумоштанд. Аз ин назар, доираҳои адабии Дакан дар аввал зери таъсири ҳавзаҳои илмии Ҳироту Дехлӣ ва баъдан дарбори Сафавиён қарор гирифт. Фаришта низ баъзе ин таҳаввулоти илмиро дар асарап бар асоси маъҳаз ва мушоҳидаҳои шахсӣ сабт кардааст, ки ин хидмати ў дар шинохти шарҳи ҳол, намунаи осори донишмандон ё муаррифии шоирони гумноми ҳавзаҳои илмӣ-адабии Дакан муассир аст. Чун то замони таълифи «Таърихи Фаришта» дар Дакан тазкиранависӣ ривоҷ надошт, то ҳол ин асар дар миёни муҳаққиқон ба унвони маъҳази омӯзиши илму адаби форсӣ арзиши худро нигоҳ медорад [9–М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Нашри интиқодии «Таърихи Фаришта» ба мо тоҷикон имконият медиҳад, ки доир ба таъсири унсурҳои давлатдорӣ, тамоюлҳои сиёсӣ, арзишҳои ахлоқӣ-фарҳангӣ ва расму оини ниёғони худ дар Ҳинд густариши равобити фарҳангии Мовароуннаҳру Ҳурисон, муҳочирияти аҳли илму адаб ба ин навоҳӣ, густариши забони форсӣ ошнӣ пайдо кунем.

2. Азбаски матолиби таҳқиқоти илмӣ то имрӯз дар бораи ҷануби Ҳинд нисбат ба шимоли Ҳинд мутаносиб нест, таърихи ҳукumatҳои маҳаллии Дакан дар доираи курси маҳсус бар асоси «Таърихи Фаришта» ва дигар маъҳазҳои таъриҳӣ таълим дода шавад.

3. Чун «Таърихи Фаришта» аз ҷониби таъриҳнигори озодандеш таълиф шудааст, омӯзиши он дар шароити ҷаҳонишавӣ ва густариши ҳаракатҳои ифратӣ ба мо имкон медиҳад, ки дар ҷомеаи имрӯза ба омилҳои пайдоиши афкори зиёновари урғие, мисли ғалабаи таассуб ва низоъҳои мазҳабӣ бештар оғоҳ шавем.

4. Дар барномаи таълимии фанҳои манбаъшиносӣ ва таърихнигорӣ омӯзиши «Таърихи Фаришта» ва дигар осори насри форсӣ чой карда шавад.

5. Дар доираи лоиҳа, рисолаҳои илмӣ ва хондани курсҳои маҳусус «Таърихи Фаришта» ба унвони маъхази муҳимми илму адаби форсӣ дар Ҳинд мавриди омӯзиш қарор гирад.

6. Дар барномаи таърихи адабиёти ҷаҳон омӯзиши доираҳои адабии форсизабони Аҳмаднагар, Бидар, Бичопур Гулбарга, Давлатобод, Гулканда ва ғайра бар асоси «Таърихи Фаришта» ва дигар таҳқиқоти мусоир ба роҳ монда шавад.

7. Зарур аст, ки баъзе масоили меҳварии таърихи давдатдории ҳукуматҳои маҳаллии Дакан бар асоси қиёси «Таърихи Фаришта» ва маъхазҳои санскритӣ мавриди омӯзиш қарор гирад.

ИНТИШОРОТ АЗ РЎЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАЦИЯ

1. Интишори мақолаҳо дар мачаллаҳои тақризшавандай

Комиссия олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

[1-М]. Ҳусайнов С. С. Бурду бохти сиёсати дохилӣ ва хориҷии султон Алоуддини Халачӣ [Матн] С. С. Ҳусайнов // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (бахши ҷамъиятшиносӣ). – Душанбе, 2009. №2 – С. 24-29. Индекс 775-554

[2-М]. Ҳусайнов С. С. Ҳаёт ва осори Муҳаммад Қосим Ҳиндушоҳи Астарободӣ [Матн] С. С. Ҳусайнов // Номаи донишгоҳ (илмҳои ҷомеашиносӣ). – Ҳуҷанд, 2011. №3 (27). - С. 125–135. ISSN 2077-4900.

[3-М]. Ҳусайнов С. С. Таърихнигории форсӣ дар Салтанати Деҳлӣ (1206–1526) [Матн] С. С. Ҳусайнов // Паёми Доғишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021, №5. - С. 44-56. ISSN 2074-1847.

[4-М]. Амиршоҳӣ Н. Қ., Ҳусайнов С. С. Вижагиҳо ва сабки нигориши «Таърихи Фаришта» [Матн] Н. Қ. Амиршоҳӣ, С. С. Ҳусайнов // Паёми Доғишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ (бахши илмҳои гуманитарӣ). – Душанбе 2022. №5 (99). - С. 383–389. ISSN 2219-5408.

2. Интишори мақолаҳо дар дигар нашрияҳо

[5-М]. Ҳаёти илмӣ-фарҳангии Дакан дар нимаи дуввуми асри 16 – ибтидои асри 17 ва инъикоси он дар «Таърихи Фаришта» [Матн] С. С. Ҳусайнов // Китобмоҳи таъриҳ ва ҷуғрофиё. – Техрон, 2011. №148. - С. 30–34.

[6-М]. Ҳусайнов С. С. Вичаянагар [Матн] С. С. Ҳусайнов // Энциклопедияи миллии тоҷик. Ҷ. 4. – Душанбе, 2015.- С. 3–4.

[7-М]. Ҳусайнов С. С. Гулбарга [Матн] С. С. Ҳусайнов // Энциклопедияи миллии тоҷик. Ҷ. 4. – Душанбе, 2015. - С. 507.

[8-М]. Ҳусайнов С. С. Гулканда [Матн] С. С. Ҳусайнов // Энциклопедияи миллии тоҷик. Ҷ. 4. – Душанбе, 2017. - С. 545.

[9-М]. Ҳусайнов С. С. «Гарібон» [Матн] С. С. Ҳусайнов // Энциклопедияи миллии тоҷик. Ҷ. 5. – Душанбе, 2017. - С. 55.

[10-М]. Ҳусайнов С. С. Давлатобод [Матн] С. С. Ҳусайнов // Энциклопедияи миллии тоҷик. Ҷ. 5/ – Душанбе, 2017. - С. 184–185.

[12-М]. Ҳусайнов С. С. Дакан [Матн] С. С. Ҳусайнов // Энциклопедияи миллии тоҷик. Ҷ. 5. – Душанбе, 2017. - С. 210–212.

ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

На правах рукописи

УДК: 930.2+94 (5)

ХУСАЙНОВ САИДЖАЛОЛ САЙМАХМУДОВИЧ

**«ТА'РИХ-И ФАРИШТА» КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ
ИСТОЧНИК ПО ИЗУЧЕНИЮ ИСТОРИИ ДЕКАНА**

АВТОРЕФЕРАТ

диссертации на соискание учёной степени кандидата
исторических наук по специальности 07.00.09. – Историография,
источниковедение и методы исторического исследования

Душанбе – 2023

Диссертация выполнена в кафедре новой и новейшей истории зарубежных стран Таджикского национального университета

**Научный
руководитель:**

Амиршохи Нурмухаммад Курбонзода – кандидат исторических наук, главный редактор Главной научной редакции Таджикской национальной энциклопедии

**Официальные
оппоненты:**

Аскарали Раджабов – Заведующий отделом истории искусства Института истории, археологии и этнографии имени А. Дониша Национальной академии наук Таджикистана

Сайдджафаров Озод Шовалиевич – доктор филологических наук, профессор кафедры таджикского языка Таджикского государственного финансово-экономического университета

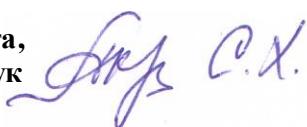
Ведущая организация МДТ «Худжандский государственный университет им. Академика Б. Гафуров

Защита диссертации состоится «04» июля 2023 года в 10:00 на заседании диссертационного совета 6D.KOA-024 при Таджикском национальном университете (734025, город Душанбе, проспект Рудаки, 17)

С диссертацией можно ознакомиться в научной библиотеке ТНУ и на официальном сайте университета www.tnu.tj

Автореферат разослан «_____» 2023 г.

**Учёный секретарь
диссертационного совета,
доктор исторических наук**

Акрамова С.Х.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Исторические трактаты являются одной из форм культурного наследия таджикского народа. Таджикские учёные в контексте собственного понимания культуры и интереса к истории отражали личное видение и личные взгляды о событиях прошлой и современной им эпохи, научное описание, анализ и сопоставление которых является задачей нынешнего поколения. Одним из уникальных произведений персидско-таджикской прозы считается «Та'рих-и Фаришта» («История Феришта») Мухаммад Касим Хинду-шах Астарабади, известный как Феришта (далее «Та'рих-и Фаришта»), которое до сих пор остаётся малоизученным в историографическом аспекте. Научное исследование данного произведения в качестве достоверного источника позволит получить ценные сведения о влиянии элементов государственности, политических тенденций, нравственно-культурных ценностей и обрядов предков таджиков на формирование исламской культуры в Индии.

С другой стороны, в период написания «Та'рих-и Фаришта» в таджикско-персидской литературе получили широкое развитие такие литературные приемы, как высокопарность, поэтичность, красноречие, арабизмы и подражание арабскому стилю изложения. В противоположность этому, Феришта вместо многочисленных арабских заимствований широко применяет персидско-таджикские слова и выражения. Именно поэтому в «Фарханги забони таджики» («Словарь таджикского языка». М., 1969.) большая часть примеров приведена из «Та'рих-и Фаришта», изданного в 1884 г. в Конпуре.

Актуальность и необходимость исследования «Та'рих-и Фаришта» как источника изучения истории Декана заключается в следующем:

1) До сегодняшнего дня уровень научных исследований об истории Декана (юга Индии) не соответствует уровню изучения севера Индии. В исследованиях о данной эпохе местные правители Декана рассматривались, с точки зрения центризма, как главное препятствие на пути создания всеобъемлющего царства в Индии. На основе этого подхода, до сих пор «Та'рих-и Фаришта» не представлена как источник изучения истории и культуры Декана. Феришта рассматривая ключевые вопросы истории Декана только на основе автохтонных историко-культурных ценностей, считает формирование и установление власти местных правителей в качестве важнейшего условия сохранения единства в южной части Индии.

2) «Та’рих-и Фаришта» написана на основе приблизительно 40 исторических источников, часть которых не сохранилась и не дошла до нас. В этом смысле «Та’рих-и Фаришта» является единственным источником, содержащим информацию об этих сочинениях.

3) Феришта на основе синтеза стиля изложения исторических сочинений «Равзат ас-сафа» Мирхонда (1433–1498) и «Табакат-и Акбари» Низам ад-дин Ахмада Хирави (1549–1594) заложил основы нового стиля в автохтонной историографии Индии. Такой стиль позволил автору при написании истории данного географического региона выйти за рамки хронологии и отражать такие важные темы, как политическая ситуация, климат и природа, народные верования, распространение ислама и др. С другой стороны, он рассматривал историю отдельных регионов во взаимосвязи с событиями других провинций Индии, Хорасана и Мавераннахра, воздержавшись таким образом от повторного описания исторических событий.

4) «Та’рих-и Фаришта» является основным источником по изучению процесса миграции таджиков в Индию, которые упоминаются в этой книге как «гарибан» («пришельцы») и «вилайати» (провинциалы). В работе дана высокая оценка роли «гарибан», в большинстве состоявших из таджиков, тюрков и руми (выходцев из Малой Азии), которые внесли огромный вклад в историю и культуру средневековой Индии, заключающейся в насаждении элементов культуры и цивилизации Мавераннахра и Хорасана, развитии персидского языка, формировании персоязычных литературных кругов Декана – Гулбарга, Ахмаднагара, Биджапура и Голконда, распространении тарикатов сухравардий, сабрийя, чиштийя, низамийя, накшбандийя и т.д.

5) Ценнейшей и важнейшей частью рассматриваемого исторического сочинения является его третья глава – история шахов Декана и правящих династий – современников автора. Поскольку автор был очевидцем исторических событий периода правления Адил-шахов и Низам-шахов, «Та’рих-и Фаришта» считается одним из наиболее достоверных источников по истории средневековой Индии. Феришта описывает большую часть исторических событий периода правления Адил-шахов и Низам-шахов на основе личных наблюдений, со слов своих современников, а также ряда документов, хранившихся в библиотеках правителей Ахмаднагара и Биджапура. Исходя из этого, любое исследование об истории государственности Бахман-шахов, Адил-шахов и Низам-шахов, в котором не использована «Та’рих-и Фаришта», не было бы полноценным. Феришта следует отнести к числу свободомыслящих авторов, в его взглядах отсутствуют какие-

либо религиозные предрассудки, что позволил ему, в отличие от своих современников-историков, реалистично и более объективно освещать историю правления мусульманских династий. По этой причине, «Та’рих-и Фаришта» сохраняет свою ценность для исследователей как важнейший источник истории и культуры средневекового Декана.

Таким образом, изучение истории Декана на основе «Та’рих-и Фаришта» и сравнение его сведений со сведениями исследований современных научных кругов Таджикистана, Индии и Ирана является настоятельной необходимостью в современной историографии.

Степень научной разработанности темы. Изучение научной темы, связанной с исследованием, переводом и изданием «Та’рих-и Фаришта» в научных кругах можно разделить на несколько групп.

1. Научные круги Европы. Европейские учёные приступили к исследованию исторических сочинений индийского субконтинента с целью основательного изучения истории и цивилизации, социальных проблем, политических и религиозных течений народов Индии. В силу того, что «Та’рих-и Фаришта» ещё в период правления мусульман была признана в качестве общей истории Индии, учёный-востоковед Александр Дов (1735–1779) перевёл на английский язык две первые главы этого труда¹. Впоследствии Дж. Скотт (1754–1829)² перевел третью главу трактата («Упоминание о деканских шахах»), А. Дж. Бриггс (1785–1875)³ перевел и издал сравнительно полный текст «Та’рих-и Фаришта», за исключением одиннадцатой главы. Перевод Дж. Бриггса, снабженный комментариями и примечаниями, является лучшим по сравнению с предыдущими работами, однако при дословном переводе сущность ряда проблем остаётся нераскрытой для читателя. Дж. Бриггс является первым исследователем «Та’рих-и Фаришта». Он указал дату рождения Феришта в 1570 г., его родиной – Астарабад, а также с целью определения его могилы, провел поиски в Биджапуре⁴. В 1840 году французский востоковед и языковед Жюль фон Мол⁵ (Mohl Jules; 1800–1876) в ходе комментария и критического изучения перевода Дж. Бриггса, основываясь на сведения других источников, считает 1550 год примерной датой рождения Феришта. Однако он подходит

¹ Alexander Dow. *The history of Hindostan.* – London, 3 vols, 1768-72.

² Scott J. *History of the Dekkan.* – England, 1794.

³ Briggs J. *History of the Rise of the Mahomedan Rule in India: till the Year A.D. 1612.* – London, 4 vols., 1829.

⁴ Briggs J. *Essay on the Life and Writings of Ferishta//Transactions of the Royal Asiatic Society.* Tom. II. 1830. 341-61 р.

⁵ Жюль Мол. Муаррифӣ ва нақди «Таърихи Фаришта». Тарчумай Маҳдӣ Ҳарирӣ //Таърихи Фаришта. Ч. 4. С.- 790–791.

критически к «Та’рих-и Фаришта», не сопоставляя при этом сведения данного произведения с использованными автором источниками и ошибочно упоминает о поездке Фаришта в Бадахшан, его встречах с шейхами Нурбахшия в медресах региона, а также о его непримиримой борьбе с Нурбахшидами в Кашмире. В 1875 году Н. М. Эллиот и Дж. Доусон¹ на основе сопоставления изданных отрывков «Та’рих-и Фаришта» выявили недостатки перевода Дж. Бриггса. Несмотря на это, «Та’рих-и Фаришта» стала известна в научных кругах Европы именно благодаря переводам Дж. Бриггса, которыми воспользовались другие учёные-востоковеды, в частности Дж. Глей (1796–1888)², М. Елфинстон (1779–1859)³, Р. Севел (1845–1925)⁴ и другие при написании своих трудов. Так, Р. Севел сравнивая «Та’рих-и Фаришта» с другими индийскими письменными источниками, путевыми заметками европейцев, выявил ряд недостатков при написании имен выдجаянагарских раджей. В целом, перечисленные выше исследователи, рассматривая «Та’рих-и Фаришта» на основе методов, тенденций и взглядов, существующих в европейской исторической науке XVIII–XIX веков, придерживаются мнения о том, что Феришта умалчивает о таком аспекте, как освещение отношения мусульманских правителей к местному населению.

2. Научные круги Индии. Впервые «Та’рих-и Фаришта» была издана в Мумбае под редакцией Мирхайрат Алихан Муштака Аграи в двух томах (том 1, 1730; том 2, 1794 г.), затем в Нувалкишуре (1883 г.), Мумбае (в 1832 г.) и Хайдарабаде (в 4 томах, 1930 г.). Начиная со второй половины XIX века индийские учёные Х. Шервани (1891–1980)⁵, П. М. Джashi (1904–1989)⁶, Т. Н. Деваре (1914–1957)⁷, Н. Хади⁸, А. Абдулкадыр¹, М. Сирадж Анвар² и другие использовали

¹ Elliot H. M., Dowson J. The history of India as Told by its Own Historians. The Muhammadan Period. – London, 1875. Vol 6. 574 p

² Gleig, G. R. The history of the British Empire in India. – London. 4 volumes. 1830.

³ Elphinstone M. A history of India: the Hindoo and Muhammedan periods. – London. 1841.

⁴ Sewell R. A Forgotten Empire: Vijayanagar. – London, 1900. 427 p.

⁵ Sherwani H. Mahmud Gawan, the Great Bahmani Wazir. – Allahabad, 1942. 267 p.; The Bahmanis of the Deccan. – Hyderabad, 1953. 453 p.; Muhammad-Quli Qutb Shah, founder of Haidarabad. – London, 1967, 150 p. History of the Qutb Shahi dynasty. – New Delhi, 1974. 739 p.

⁶ Joshi P. M. The kingdom of Bijapur. – London. 1935. 303 p.

⁷ Devare T. N. A Short History of Persian Literature: At the Bahmani, the Adilshahi and the Qutbshahi Courts – Deccan. – Ponna, 1961. 368 p.

⁸ Nabi Hadi. History of Indo-Persian literature. – New Delhi; Iran culture house. 2001. 968 p.

«Та’рих-и Фаришта» в своих научных работах. Они, в отличие от европейских востоковедов, при изучении «Та’рих-и Фаришта» исследовали религиозное мировоззрение автора данного произведения, касающиеся исторических событий, исходя из хронологических и географических факторов. В этом контексте Х. Шервани сравнивает «Та’рих-и Фаришта» с письменными источниками периода Кутбшахов и приходит к выводу о том, что ряд приведённых им сведений противоречит сведениям прочих мусульманских авторов.³

3. Научные круги Ирана. В трудах иранских исследователей «Та’рих-и Фаришта» рассматривается в основном, в качестве источника по изучению истории персидской науки и литературы², истории миграции иранцев в Индию, формирования ирано-исламской культуры и цивилизации в Индии, а также истории внешних взаимоотношений Сефевидов.⁴ Другим направлением исследования иранских ученых является критический анализ «Та’рих-и Фаришта», а также представляющие его публикации в научных журналах и энциклопедических изданиях. В этом контексте можно указать на статью А. Шакури⁵, в которой автор рассуждает об особенностях и преимуществах «Та’рих-и Фаришта». В статье Фатимы Накхат исследуются вопросы содержания, литературного стиля, исторической ценности, рукописных вариантов и переводов «Та’рих-и Фаришта». В начале XXI века «Та’рих-и Фаришта» была издана в Иране издательством «Анджумани асар ва мафахири фарханджи», с исправлениями, комментариями, пояснениями и дополнениями М. Насири в 4-х томах (том 1, 2009; том 2, 2010; том 3, 2014; том 4, 2016 гг.). В основе тегеранского издания лежит рукописный вариант Патны (H.L.2778), текст которой сопоставлен с ширазской копией, со второй копией Патны, копией Меджлис, с текстом, изданным в Нувалкишуре в 1883 г., а также с изданием 1832 г. Расхождения в текстах и несоответствия между копиями отмечены в сносках. Редактор показывает несоответствие сведенений «Та’рих-и

¹ Abdul Gani Abdul Khadar. History of Bijapur subah (1686-1885 A. D.). – Kolhapur, 2003, 520 p.

² Siraj Anwar M. Mughals and the Deccan: political relations with Ahmadnagar Kingdom. – Delhi. 2007. 168 p.

³ Sherwani H. Contemporary Histories of the Qutb Shahi Dynasty of Golconda// Historians of medieval India. – New Delhi, 1968. 291 p.

⁴ Алавий М. С. Кутбшохиён – таърихи сиёсӣ ва фарҳангӣ-мазҳабӣ. – Техрон. 1385. 131 с.; Матьсумӣ М. Фарҳангӯ тамаддуни эронӣ-исломии Дакан дар давраи Баҳманиён – Техрон: Интишороти илмӣ ва фарҳангӣ. 1389 ш. 332 с.

⁵ Шакурий. А. Таърихи Фаришта// Номай пажӯхиш, №7. 1370. - С. 73–77.

Фаришта» со сведениями других исторических источников лишь в двух первых главах, ограничиваясь в последующих главах сличением копий трактата. В 2017 году иранский ученый М. Рийахи на основе этого издания исследовал содержание «Та'рих-и Фаришта» и подход его автора к событиям периода правления местных династий Декана. В исследовании освещается заслуга политиков иранского происхождения, отношение между деканцами и «гарибанами», заслуга иранцев в развитии языка и культуры в Декане. При этом, остаётся нерассмотренным вопрос о негативных последствиях распространения власти Сефевидов в данном регионе.¹

4. Советские научные круги. Изучение «Та'рих-и Фаришта» началось в Институте востоковедения АН СССР ещё в период руководства академика Б. Г. Гафурова (1956–1977 гг), в процессе издания персидско-таджикского литературного и культурного наследия и исследования истории народов Востока. Советские востоковеды К. А. Антонова, К. З. Ашрафян и С. А. Азимджанова внесли огромный вклад в изучение «Та'рих-и Фаришта» и ознакомление с данным литературным памятником. К. А. Антонова считает, что Фаришта не живя при дворе Акбара, мог не соблюдать известную меру при оценке его действия². Из анализа исследований К. З. Ашрафяна можно заключить, что в «Тарихи Феришта» имеют место некоторые ценные сведения о Декане, на основе которых можно изложить историю Делийского султаната в более совершенном виде³. По утверждению С. А. Азимджановой, «Та'рих-и Фаришта» считается ценным источником в изучении биографии Бабура в Мавераннахре и Индии, однако, Феришта как и другие известные хронисты – Абульфазл и Ахмад Ядгар, крайне мало сообщает о политических решениях Бабура после захвата им Дели⁴. Другим направлением научных изысканий советских востоковедов являлось исследование и издание произведений Амир Хосроу Дехлави⁵, в которых «Та'рих-и

¹ Риёҳӣ М. Ҳ. Таърихнигории маҷаллии исломӣ-эронӣ дар шибҳикоҳаи Ҳинд.–Қум; Пажӯҳшгоҳи ҳавза ва донишгоҳ. 1395 ш. с. 190–211.

² Антонова К. А. Очерки общественных отношений и политического строя монгольской Индии времени Акбара (1556–1605). – М.: Восточной литературы, 1959. - С. 12–13.

³ Ашрафян. К. З. Делийский Султанат. – М.: Восточной литературы. 1960. - С. 66.

⁴ Азимджанова С. А. Государство Бабура в Кабуле и в Индии. – М.: Наука. - С. 118–119.

⁵ Шомухамедов Ш.. Мусоев Б. Амир Ҳусрав Дехлавий. – Тошкент: Фан. 1971; Амир Ҳусрави Дехлавӣ. Матлаъу-л-анвор. Бо тасҳех ва муқаддимаи Муҳаррамов. – М.: Наука. 1975.

«Фаришта» была использована в качестве источника. В Таджикистане изучение «Та'рих-и Фаришта» началось ещё в период подготовки к изданию «Фарханги забони тоджики» (1958–1963 гг.). С целью разъяснения терминологии данного полкового словаря, были широко использованы материалы «Та'рих-и Фаришта», что способствовало представлению этого литературно-исторического памятника в научных кругах советского Таджикистана. Таджикские востоковеды использовали этот источник в изучении истории и культуры Индии, а также в определении роли представителей таджикского народа в развитии средневековой культуры этой страны.

Таджикский ученый А. Гаффоров во введении своей книги¹ ознакомил таджикских литературоведов с персоязычными литературными кругами и поэтами Декана, такими как Азери Исфараини, Зухури Туршези, Малики Куми и др. Таджикский востоковед А. Алимардонов² использовал сведения «Та'рих-и Фаришта» при изучении важнейших вопросов периода жизни Зиёуддина Нахшаби (1290–1350). Таджикский востоковед Н. К. Амиршахи³ отозвался о «Та'рих-и Фаришта» как об историческом источнике, содержащим редкостные, по сравнению с другими аналогичными сочинениями, сведения о военных походах Гуридов на Индию.

В период независимого развития Таджикистана к «Та'рих-и Фаришта» обращались таджикские востоковеды – З. Гаффорова⁴, Л. З. Саломатшоева⁵, О. Сайджафаров⁶ и Б. Раҳматов⁷ при написании своих научных работ. Так, О. Сайджафаров при описании содержания «Та'рих-и Фаришта» ознакомил читателей с поэтами-современниками

¹ Гаффоров А. Назми форсизабони Хинду Покистон дар нимаи дуюми асри XIX ва асри XX. – Душанбе: Дониш, 1975.

² Алимардонов А. Зиёуддини Нахшабӣ ва «Гӯтинона»-и ў. – Душанбе: Дониш, 1980. 145 с.

³ Амиршоев Н. К. Инъикоси таърихи Ғур ва Ғуриён дар сарчашмаҳои ҳаттии форсӣ//Аҳбори Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон (серияи шарқшиносӣ, таъриҳ, филология). – Душанбе. №3 (11), 1988. - С. 8.

⁴ Гаффорова З. Ташаккул ва инкишофи адабиёти форсизабони Каҳмир дар асрҳои XVI–XVII. – Ҳуҷанд. 2001.

⁵ Танаевса-Саломатшоева Л. З. Истоки суфизма в средневековой Индии: братство Чиштийа. М.: Вост лнт., 2009. 312 с

⁶ Сайдҷафаров О. Вазъи сиёсӣ ва адабии Ҳиндустон дар асрҳои XVI–XVII. – Душанбе, 2014. 480 с.

⁷ Зухури Тершезӣ. Мунтажаби ашъор. Таҳия, тавзех ва таҳқиқи Б. Раҳматов. – Ҳуҷанд: Ношир, 2021. 392 с.

автора¹. Таджикским востоковедом З. Гаффаровой впервые был проведен сравнительный анализ «Табакат-и Акбари» и «Та'рих-и Фаришта» как источники по изучению политической, социальной и культурной ситуации в Кашмире в XIV в. В результате своего исследования учёный, в частности, пришла к заключению, что жизнедеятельность солтана Зайн ал-Абидин Будшаха (1420–1470) побудила Акбаршаха на предпринятие шагов по развитию персидской культуры и литературы и даже установлению «всеобщего мира»². Многие таджикские историки использовали «Та'рих-и Фаришта» при исследовании актуальных проблем истории таджикской государственности³, развития персидской историографии в Индии⁴, истории взаимоотношений Газневидов с Сельджукидами⁵, становления и развития таджикской историографии. «Та'рих-и Фаришта» впервые была представлена таджикским ученым М. Олимовым как континентальная история. По его утверждению, Феришта служил во дворе Биджапурских правителей, где местные мусульмане ощущали себя прежде всего биджапурцами и лишь затем мусульманами. Феришта начинает свою книгу с упоминания имен индийских шахов. М. Олимов видит особенность «Та'рих-и Фаришта» в том, что его автор непредвзято описывает отношение между мусульманами и индийцами Декана⁶.

Вышеизложенное позволяет нам утверждать, что до сегодняшнего дня такие вопросы, как содержание, источники, стиль изложения, ценность и научные недостатки «Та'рих-и Фаришта» при изучении истории Декана, предпосылки становления взглядов Феришта, его

¹ Сайдчайфаров О. Вазни сиёсӣ ва адабии Ҳиндустон дар асрҳои XVI-XVII. – Душанбе, 2014. 480 с.

² Faforova Z. A. Naқши «Табакоти Акбарӣ» ва «Таърихи Фаришта» дар омӯзиши таърихи Кашмир дар аҳди Султон Зайнулобиддин (асри XV)/Z. A Faforova//Камоли Хуҷандӣ (фаслномаи илмӣ-адабӣ). 2016. -№1 (1). – С. 40.

³ Амироҳӣ. Н. Давлатдории тоҷикон дар асрҳои IX–XIV. – Душанбе: Амри илм. 1999. 1008 с.

⁴ Олимов М. А. Исторические взгляды средневековых историков Индии (период Делийского султаната) // Страницы истории и историографии Индии и Афганистана. К столетию со дня рождения И. М. Рейснера. – М.: Восточная литература, 2000. 117-145 с.

⁵ Муллоджонов С. К. «Таърихи Масъуди» Абдулфазла Байҳаки как источник по изучению государственного устройства Газневидов. – Душанбе, 2000. 167 с. (кандидатская диссертация); Нажотова Н. Б. Газневидо-сельджукидские отношения в 11-12 вв. – Душанбе, 2011. 167 с. (кандидатская диссертация).

⁶ Олимов М. А. Отражение индусско-мусулманского взаимодействия в историографии Великих Моголов//Индийские исследования в странах СНГ. М., 2007, 145–174 стр. - С.162.

творчество, взгляды, определяющие его отношение ко двору правителей, социальные группы, религиозные течения индийцев остаются за пределами внимания и серьёзного научного исследования.

Связь диссертации с программами (проектами и научно-исследовательскими темами). Диссертационное исследование проведено в рамках внедрения перспективного плана научно-исследовательской работы кафедры Новой и новейшей истории зарубежных стран Таджикского национального университета.

Цель и задачи исследования. Основная цель диссертационного исследования заключается в определении значения и научной ценности «Та’рих-и Фаришта» как важнейшего источника в изучении истории Декана (1350–1610 гг) и сравнении его сведений со сведениями других исторических источников и современных научных исследований. Для достижения поставленной цели автор диссертации считает необходимым решение следующих задач:

- рассмотрение основополагающих проблем персидской историографии в Индии до эпохи Феришта;
- анализ сведений источника и исследователских работ о жизни и творчестве Феришта;
- научная характеристика содержания «Та’рих-и Фаришта», её источников и стиля изложения;
- выявление основных проблем истории государственности Бахман-шахов в «Та’рих-и Фаришта»;
- определение научной ценности и упущений «Та’рих-и Фаришта» при изучении истории государственности Адил-шахов и Низам-шахов на основе сравнения других фактов;
- определение значения «Та’рихи Фаришта» в изучении персоязычных научных и литературных кругов Декана.

Объектом исследования является рассмотрение труда Мухаммад Касыма Хинду-шаха Астарабади «Та’рихи Фаришта» в качестве источника по истории и культуре Декана и определение его места, исходя из сопоставления с другими существующими трудами по истории, а также современными научными исследованиями в изучении политических, социальных и научных изменений в Декане.

Предметом исследования являются исторические сведения и факты «Та’рихи Фаришта», отражающие политические, социальные и культурные преобразования в Декане в 1347–1610 гг.

Хронологические рамки исследования охватывают период преобразований, происходивших в Декане начиная с периода образования государства Бахман-шахов (1610 г.) до момента написания «Та’рихи Фаришта». Однако в виде исключения для

определения степени влияния персидской историографии Индии на взгляды Феришта и разъяснения некоторых вопросов по данной теме, рассмотрение начинается с периода правления Газневидов. Настоящее исследование охватывает период более 250 лет, который можно разделить на несколько этапов исходя, из происходивших политических преобразований:

- 1) распад власти Делийского султаната в Декане и приход к власти Бахман-шахов (1327–1347);
- 2) утверждение и укрепление власти Бахман-шахов в Декане (1347–1482 гг.);
- 3) падение власти Бахман-шахов и раздел Декана между Имод-шахами, Барид-шахами, Низам-шахами, Адил-шахами и Кутб-шахами (1482–1512);
- 4) влияние власти Низам-шахов и Адил-шахов в Декане (1512–1570);
- 5) начало вмешательства Тимуридов Индии в дела управления Декана и ограничение власти Низам-шахов и Адил-шахов (1570–1610).

Теоретические и методологические основы исследования. В настоящем диссертационном исследовании применён ряд принципов и методов научного исследования, практикуемых в современной исторической науке, в частности, научный объективизм, историзм, постановка проблемы, историческое сопоставление, научное и теоретическое сопоставление. В отдельных главах «Та'рих-и Фаришта» автор, производя оценку религиозных убеждений и культурной деятельности отдельных фигур, а также описывая реальности и излагая их причины, порой исходит из эмоций, субъективного восприятия и отношения. Поэтому, принцип теоретического объективизма позволил нам определить достоверность или недостатки оценок Феришта, или их искажённость. Объективность в «Та'рих-и Фаришта» является относительной и относится в основном, к периоду жизни автора, а также к современных ему династий. Также, на основе сопоставления исторического трактата Феришта со сведениями других письменных источников предметом исследования стали такие вопросы, как стиль изложения «Та'рих-и Фаришта» и исторические преобразования в Декане.

Источниковая база исследования разделяется на основные и дополнительные источники. Основным источником исследования является «Та'рих-и Фаришта». В качестве дополнительных источников использованы «Та'рих-и Фируз-шахи» Барани, «Та'рих-и Биджапур», известный как «Басатин ас-салатин» Зубайри, «Футух ас-

салатин» Исами, «Табакат-и Акбари» Низам ад-дина Ахмада, «Бурхан-и маасир» Табатабаи Саидали и «Мунтахаб ал-лубаб» Хафихана. В этом ряду «Ta'rihi Firuz-shahi» Барани содержит важные сведения о падении власти Делийского султаната. В «Футух ас-салатин» Исами нашли отражение события первых лет правления Бахман-шахов, записанных со слов очевидцев и личных наблюдений автора. Исами, в отличие от Барани, рассматривает освободительную борьбу народов Декана как историческое явление. В индийской историографии впервые краткую историю Декана описывает в форме повествования о военных походах Низам ад-дин Ахмад в своем труде «Табакат-и Акбари». В этом контексте Фериште удалось на основе сбора разобщенных источников составить наиболее полную историю Декана, которая была заимствована последующими историками Хафихан и Зубайри при написании своих трудов. Среди историков Табатаба Саидали и Рафи ад-дин Ширази были современниками Фаришта, которым удалось описать историю Декана с другой точки зрения. В настоящем диссертационном исследовании историческое преобразование Декана в большей степени рассмотрено на основе сопоставления сведений вышеуказанных источников.

Положения, выносимые на защиту

1. До момента сочинения «Ta'rihi Farishta» персидская историография в Индии пережила два этапа развития. В первом периоде (XIII–XV вв.) персидская историография формировалась под влиянием историографической школы Саманидов и Газневидов, а её первыми представителями в этот период были воспитанники научных и литературных кругов Мавераннахра и Хорасана. В этом периоде не наблюдается влияние монгольской и ильханской историографии. Со времён правления Тимуридов в Индии персидская историография вновь оказалась под влиянием историографии научных кругов Хорасана и Мавераннахра. В период правления шах Акбара (1556–1605 гг.) Низам ад-дин Ахмад Хирави впервые написал историю Декана, Гуджарата, Малвы, Синда, Пенджаба, Банголы и других регионов Индии с точки зрения центризма мощной государственности. Фериште удалось на основе регионализма совершенствовать локальную историографию Индии.

2. Феришта вырос во дворе Низам-шахов и Адил-шахов и его судьба связана с местом и положением «гарибан» в Декане. Он начал службу во дворе Низам-шахов в условиях, когда положение Ахмаднагара в силу политической и религиозной борьбы мусульман было неблагоприятным. В 1589 году он был вынужден покинуть Ахмаднагар и переехать во двор Адил-шахов. Именно в атмосфере

мистицизма (тасаввуф) в Биджапуре взгляды Феришта начали приобретать толерантный характер. Феришта на ряду «Та'рих-и Фаришта» оставил в наследство диван стихов и трактат о медицине «Дастур ал-атибба» или «Ихтийарат-и Касими».

3. «Та'рих-и Фаришта» является одновременно компилятивным сочинением и продуктом творчества самого автора. За исключением третьей главы – «Упоминание о шахах Декана», одиннадцать других глав имеют компилятивный характер. Феришта впервые в локальной историографии Индии, включает в отдельную главу исторические события Хандиша, Лахара и Малибара. В силу логически органичного изложения материала, а также широкого круга проблем, охватываемых в «Та'рих-и Фаришта», данное произведение оказало более ощутимое влияние на развитие персидской историографии, нежели предыдущее литературно-исторические письменные памятники.

4. Причину восхождения Бахман-шахов на вершину власти Феришта видит в сплочённости местной аристократии Декана. Исходя из этого мнения, отражается реальность политических и социальных преобразований Декана, поскольку до правления Бахман-шахов местное население всё ещё не было сформировано (как народ). В этой ситуации мусульманские эмиры и индийские раджи были заинтересованы в создании сильного политического союза с целью овладения земель и приобретения торговых поступлений.

5. Феришта считает необходимой мерой установление правления Адил-шахов и Низам-шахов в условиях падения власти Бахман-шахов, которая должна была положить конец существующему хаосу и политической раздробленности в Декане. При этом сильное влияние аристократических кругов двора на правителей, родственные связи правящих династий и претензии к друг другу из-за спорных территорий Патри, Шулапур, Райчур и Мудгал были преградой на пути завершения этой миссии. Такая ситуация привела к усилению влияния Сефевидов в Декане. Деканские шахи стремились использовать этот фактор при решении внутренних проблем и создания регионального союза, но они стали причиной падения их власти.

6. Феришта, исходя из сведений источников и личных наблюдений, в своем труде показывает научные и литературные преобразования, что имеет огромное значение для изучения биографии учёных, исследования их произведений и ознакомления с малоизвестными литературными кругами Декана. В связи с этим,

уместно здесь напомнить, что до сочинения «Та’рих-и Фаришта» в Декане не была развита традиция составления антологий (тазкира).

Научная новизна исследования. «Та’рих-и Фаришта» впервые подвергается изучению и исследованию в качестве источника по истории Декана в рамках диссертационной работы. Научная новизна диссертации:

-исследованы и выявлены ключевые проблемы персоязычной историографии до эпохи Феришта;

-впервые в таджикской историографии дана научная характеристика таких исторических источников, как «Та’рих-и Фирузшахи» Афифа, «Фатава-и джахандари» Барани, «Тазкира-и Хумаюн ва Акбар» Баязида Баяти, «Та’рих-и Биджапур», известная как «Басатин ас-салатин» Зубайри, «Футух ас-салатин» Исами, «Фатхнама-е Синд», известная как «Чач-наме» Абубакра Куфи, «Тадж ал-маасир» Садр ад-дина Хасана Нишапури, «Бурхан-и маасир» Табатаба Саидали и др;

-впервые проанализированы содержание «Та’рих-и Фаришта», её источники и стиль изложения;

-впервые исследованы предпосылки и источники формирования взглядов и подходов Фериште и содержание его поэзии и прозы;

-определенна научная ценность и выявлены упущения «Та’рих-и Фаришта» при изучении истории Декана на основе сопоставления её сведений с другими письменными источниками и современными научными исследованиями;

-на основе «Та’рих-и Фаришта» выявлены основные предпосылки становления и развития научных и персоязычных литературных кругов Декана, а также представлены их неизвестные представители.

Теоретическое и практическое значение исследования заключается в том, что полученные результаты могут быть использованы при исследовании, изучении содержания и методов исследования исторических источников. Результаты исследования могут быть востребованы при написании работ по истории, источниковедению и средневековой истории Индии, истории и литературы региона, разработке учебных программ, специальных курсов и учебных пособий высших учебных заведений республики.

Достоверность результатов исследования. Диссертация написана на основе одного из уникальных образцов персидской прозы – «Та’рих-и Фаришта» и сопоставления её сведений со сведениями других письменных источников, результатов научных исследований ученых Европы, Индии, Ирана и Таджикистана.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности.

Диссертация на тему «Та’рих-и Фаришта» как источник изучения истории Декана» на соискание ученой степени кандидата исторических наук соответствует паспорту специальностей Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан по специальности 07.00.09. – историография, источниковедение и методы исторического исследования.

Личный вклад соискателя ученой степени в исследовании заключается в том, что автор провел научный анализ и комплексное исследование основных вопросов историографии Индии, стиля изложения и научной ценности «Та’рих-и Фаришта», предпосылок формирования взглядов и подходов Феришта, содержания его сочинений, основных предпосылок становления и развития научных и персональных литературных кругов Декана, выявления их неизвестных представителей. Наряду с этим, дана характеристика взглядов автора исторического трактата, установлено его отношение ко двору правителей, религиозной тематике, религиозным структурам, немусульманским народам, а также выявлена зависимость автора от социальных слоев и групп в рамках пространства (Декана) и рассматриваемого времени.

Апробация результатов исследования (отражение основных положений диссертации на конференциях, научных собраниях, семинарах и других научных симпозиумах). Диссертация обсуждена на совместном заседании кафедры Истории древнего мира, средних веков и археологии, кафедры Историографии и архивоведения, а также кафедры Новой и новейшей истории Таджикского национального университета (**протокол №7 от 7.03.2023**) и рекомендована к защите. Основные положения исследования изложены на двух апрельских конференциях преподавательского состава Таджикского национального университета (20. 04. 2011 и 22. 04. 2012), научном семинаре «Описание исламских источников и их роль в изучении национальных обрядов и традиций» (Центр исламоведения при Президенте Республики Таджикистан, 25.11. 2022).

Публикация результатов исследования. Основное содержание диссертации опубликовано в двенадцати научных статьях, четыре из которых опубликованы в журналах, рецензируемых Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан.

Структура и объём диссертации. Диссертация представлена на 200 страниц компьютерного текста и состоит из введения, двух глав,

шести разделов, заключения, списка источников и использованной литературы (141 наименований) и приложения.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ РАБОТЫ

Во **Введении** указываются актуальность темы, цели и задачи исследования, объект, хронологические рамки, теоретико-методологические основы, источниковедческая база, научная новизна, теоретическая и практическая значимость исследования, степень достоверности результатов и личный вклад соискателя ученой степени.

Первая глава диссертации – «Общее описание «Та’рих-и Фаришта» Мухаммад Касим Хинду-шах Астарабади» состоит из трех разделов. В первом разделе – «Возникновение и развитие персидской историографии в Индии» кратко описывается положение индийской историографии в периоды до распространения ислама, где автор анализирует основные идеи известных представителей персидской историографической школы в Индии до эпохи Феришты. До распространения ислама индийцы интересовались, в основном, эпической историографией. В период установления господства мусульман в Индии всё ещё продолжалась традиция сочинения эпических историй (*Itihasa*), наряду с этим, мусульмане внесли в эту страну традицию рациональной историографии.¹ Уместно отметить, что таджикский мыслитель Абурайхан Бируни (973 – 1048), сопоставляя исторические и культурные ценности индийцев, на основе реальных фактов, впервые пришел к выводу, что божественная истина может быть раскрыта везде и в любом обществе. Персидская историография была представлена в Индии на основе историографической школы эпохи Саманидов, а затем по примеру «Та’рих-и Мас‘уди» Байхаки, «Зейн аль-ахбар» Гардизи и др. было написано множество сочинений. Байхаки и Гардизи допускали возможность определения умудрёнными опытом личностями относительных причин исторических событий. В 1206 году в Индии был написан первый самостоятельный исторический труд на персидском языке – «Тадж аль-маасир» Хасана Низами Нишапури. Идейным стержнем сочинения Хасана Низами является политическая система, в которой правительству следует опираться на поддержку верных подчинённых для защиты подвластной ему обширной территории и осуществления его воли. Эта идея, в основном, была связана с периодом упадка Саманидской и

¹ J. N. Sarkar. History of history writing in medieval India: contemporary historians: an introduction to medieval Indian historiography. - P. 24–25.

Гуридской государственности. С появлением таких исторических трактатов, как «Адаб аль-харб ва-ш-шуджа‘а» и «Чач-наме», был представлен опыт государственного управления и содержания армии иранскими народами на индийской земле.

С появлением сочинения «Та'рих-и Фируз-шахи» Барани персидская историография обрела самостоятельность, а придворные летописцы занимались лишь описанием добродетелей и благих дел правителей. С упадком политического могущества Делийского султаната и установлением власти местных правителей в различных регионах Индии в XIV в., начинается процесс возникновения региональных исторических сочинений, содержащих ценные сведения о социальных слоях и экономическом положении общества, положении представителей науки и литераторы, нравах и обычаях, религиозных убеждениях, об этнических и религиозных конфликтах.

Персидская историография достигла наивысшего расцвета при дворе Тимуридов Индии. Первым поколением историков этого периода были Зайнуддин Хафи (автор «Табакат-и Бабури»), Хандамир (автор «Канун-и Хумаюни»), мирза Хайдар Дуглат (автор «Та'рих-и Рашиди»), Ибрагим ибн Джарир (автор «Та'рих-и Хумаюна»), которые представляли Гератскую школу историографии и являлись продолжителями стиля таких сочинений, как «Зафар-наме» Язди и «Зафар-наме» Шами. Со времен Акбар-шаха (1556–1605) с целью усовершенствования «Акбар-наме» были написаны «Та'рих-и Рашиди» Мухаммад Хайдар Дуглат (в 1546 г.), «Тазкират аль-ваки‘ат-и Хумаюн» Мехтар Джавхара Афтабачи (в 1586/87 г.), «Тазкира-и Хумаюн ва «Акбар» Баязида Баята (в 1591 г.), «Хумаюн-наме» Гульбадан-Бегим (в 1586/87 г.) и «Табакат-и Акбари» Низам ад-дина Ахмеда (ум. в 1594 г.), многие из которых позже были использованы Фериштой и оказались важными источниками в создании его труда.

Во втором разделе первой главы **«Жизнь и творчество Мухаммад Касим Хинду-шах Астарабади»** автором диссертации проанализированы и исследованы источники и работы по биографии Феришты. Мухаммад Касим ибн мевлана Гулям-али Хинду-шах Астарабади, известный как Феришта, являлся историком, врачом и чиновником при дворе Низам-шахов и Адиль-шахов Декана. Из некоторых указаний самого Феришты следует, что его отец Мевлана Гулям-али Хинду-шах Астарабади родился в Горгане или Астарабаде, был ученым и писателем и до 1554 года служил при дворе Бурхана Низам-шаха I (1509–1554). Ч. Рию¹ и М. Масуми,¹ исходя из

¹ Charles Rieu. Catalogue of the Persian Manuscripts: In the British Museum. – London. Vol. 1. 1895. - P. 225.

приблизительного периода миграции Мевланы Гулям-али в Индию и составляющей части его имени «Астарабади», указывающей на место его рождения, считают, что Феришта родился в 1553 г. в Астарабаде. Наби Хади полагает, что «Феришта родился в Ахмаднагаре, его отец в этот период служил при дворе Низам-шаха»². Иранский исследователь М. Насири в предисловии к «Та'рих-и Фаришта» считает датой рождения автора труда 977 год от хиджры – мусульманскому лунному календарю (1569/70 г.) и предполагает дату его миграции в Индию приблизительно в 1581 г.,³ что является неверным. Другой исследователь М. Нидазадаган, учитывая то, что Феришта и сын Муртаза Низам-шаха (1564–1587) – Миран Хусейн были представителями «одной школы» и ссылаясь на дату его восстания против отца в возрасте 16–17 лет (15 августа 1587 г.), предполагает, что Феришта родился до 1575 г.⁴ К. А. Антонова,⁵ Р. Дж. Гомбли⁶ и некоторые другие ученые считают дату рождения Феришты между 950/1550 – 978/1570 годами.

Служба отца при дворе и надлежащее образование позволили Фериште подняться до высоких постов при дворах Ахмеднагара и Биджапура. Сведений о дате смерти Феришты в источниках и трудах научных исследований недостаточно, однако сам автор в «Та'рих-и Фаришта» указывает дату смерти последнего султана из рода Фаруков 1033 год хиджры (1624 г.)⁷. Это последняя дата, которую указывает Феришта при упоминании исторических событий. Анализируя вышеупомянутые сведения, можно заключить, что Феришта жил в 1553–1624 годах. Место смерти Феришты также остается неизвестным, однако прозвище его сына Абу Саттара Лахари, указывает на то, что он, возможно, умер за пределами Декана. Помимо «Та'рих-и Фаришта», от историка остались диван (сборник стихов) и медицинский трактат «Дастур-аль-атибба» или «Ихтийарати Касими».

¹ Маъсуми М. Фархандуни ирони-исламии Декан дар давраи Бахманийан. – Техран: Интишороти илми ва фарҳангӣ. 1389 ш. - С. 18

² Nabi Hadi. Histori of Indo-Persian literature. – New Delhi: Iran culture house. 2001. - Р. 476.

³ Таърих-и Фаришта. – Техрон. Т. 1. 1387. - С. 17.

⁴ Нидазадагон М. Фаришта//Донишнамай забан ва адаб-и форси. – Техрон. Т. 5. 1393 ш. – С. 7.

⁵ Антонова К. А. Очерки общественных отношений и политического строя Монгольской Индии времен Акбара (1556–1605). – М.: Академия наук СССР. 1959. - С. 12.

⁶ Hamby R. G. Ferishta, tarik-e, Encyclopaedia Iranica. – New York. Vol. IX, Fasc. 5. - Р. 533-534.

⁷ Там же.

Феришта написал историю индийского общества на основе сбора и сопоставления материалов исторических сочинений (1594–1609), в которых ислам и господство мусульман представлены как важнейшая составляющая цивилизации Индии.

Третий раздел первой главы диссертации – «**Содержание, источники и стиль изложения** «Та’рих-и Фаришта» посвящен подробному анализу отдельных глав, особенностей и новизны данного сочинения. «Та’рих-и Фаришта» написана в локальном историографическом стиле в двух томах и состоит из введения, 12 глав (макала) и заключения. Со времен правления Тимуридов в Индии (1526–1857) в локальной историографии расширились хронологические рамки и охват исторических источников, важные исторические события зафиксировались начиная с периода походов Махмуда Газневи (998–1030) и до периода жизни авторов. Данный стиль сочинения был заложен в «Табакат-и Акбари» Низам ад-дина Ахмеда, и затем усовершенствован Фериштой. Феришта цитировал большую часть содержания своего труда из «Табакат-и Акбари», однако у «Та’рих-и Фаришта» есть некоторые особенности и нововведения по сравнению с предыдущими историческими трудами:

а) Феришта, в отличие от Низам ад-Дина Ахмеда и других предшествовавших ему историков, во введении своей книги, обращает внимание на вопросы сотворения мира, древних верований индийцев, мифологии истории Индии и распространения ислама в этом регионе; б) важнейшие исторические события, произошедшие в государствах Газневидов, Гуридов, а также Тимуридов Индии, отражены во взаимосвязи с событиями в Хорасане и Мавераннахре; в) начиная с 1206 года Феришта отказывается от традиционного описания исключительно завоеваний, обращая больше внимание на причинно-следственные аспекты исторических событий; ж) в третьей главе (макала) своего труда – «Упоминание о царях Декана» совершенствует историографию государств Бахман-шахов, Низам-шахов, Адиль-шахов, Кутб-шахов, фиксируя в рамках отдельных заглавий важные события эпохи правления Имад-шахов и Барид-шахов на основе рассказов пожилых очевидцев; д) в локальной историографии им представлены 20 новых источников; ё) усовершенствована история отдельных географических регионов, таких как Малва, Хандиш, Кашмир, Синд и Мултан, исходя из их географического расположения; ж) в случае общности истории исторических регионов, с целью соблюдения хронологии, упоминает об исторических событиях, для их подробного разъяснения ссылается на другие главы и разделы, ползаясь при этом такими словосочетаниями, как

«упоминается»,¹ будет «написано»,² «будет сказано»,³ «будет редактировано»,⁴ «пытаемся объяснить это»⁵ и т. д. з) описывает некоторые обычаи, традиции и верования индийцев с целью ознакомления мусульман.

Феришта также чаще обращается к так называемым «свидетелям времени», т.е. очевидцам, чтобы раскрыть реальность событий данного периода. Рассказы из уст «свидетелей времени» зафиксированы в «Та'рих-и Фаришта» в форме реальных историй и народных легенд. Народные рассказы, которые записывал Феришта, приведены со слов «честных» свидетелей (без упоминания их имён) и часто имеют мифологический характер.

Вторая глава диссертации – **Отражение истории государств мусульманских династий Декана в «Та'рих-и Фаришта»** состоит из трех разделов. В первом разделе – **«Отражение истории Бахман-шахов в «Та'рих-и Фаришта»** на основе сведения Феришты и других историков рассмотрены вопросы родословной и происхождении Бахман-шахов, административно-управленческой системы, денежных отношений, а также взаимоотношения государства Бахман-шахов с Виджаянагаром.

Бахман-шахи (годы правления 1347–1527) пришли к власти как первая мусульманская династия в историческом плоскогорном регионе Декан (от санскр. дакшина, дакшина патха – южное направление), который простирался в пределах центральных регионов Индийского полуострова от берегов реки Нарбада (на севере) до реки Кавери (на юге). С древних времен обширная равнина между реками Кришна и Годавари была предметом спора между государствами Андхра, Пандья, Чола и Чера. В начале IX века мусульманские купцы и миссионеры ислама поселились⁶ в портах Чавул, Дабул, Канбаят и Бахруч, где знакомили местных жителей с исламской культурой и образованием. Среди них, благодаря своей активной деятельности, оказали большое влияние и пользовались авторитетом суфии – последователи течений кадырийя, джунайдийя и чиштийя. Впервые мусульмане вторглись в Декан в 1294 году, однако, в отличие от

¹ Та'рих-и Фаришта. – Техрон Т. З. - С. 209, 538.

² Там же. - С. 214.

³ Там же. - С. 243.

⁴ Там же. - С. 442

⁵ Та'рих-и Фаришта. – Техрон Т. З. - С. 554

⁶ Хафизон. Мунтакаба-л-лубаб, бо тасхехи Х. Вулзли. – Калкутта: Анджумани осиёй-и Бангала. Т. З. 1925. - С. 3.

северной части Индии, не добились успехов в этом регионе до конца XIII века.

В период правления Мухаммеда ибн Туглук-шаха (1325–1351), по сравнению с властью шаха, в Декане возросло влияние местной знати. В 1327 году Мухаммед ибн Туглук-шах перенес столицу из Дели в Давлятабад,¹ чтобы усилить влияние и власть Делийского султаната. Этот шаг был эффективен для распространения исламской культуры в Декане, однако, с другой стороны, вызвал недовольство жителей Дели. Этот фактор наряду с засухой и голодом в двуречье (район между реками Ганг и Джамна) стали причиной восстания жителей Дели, Мултана, Гуджарата, Декана и Бенгалии, одним из последствий которого стал приход к власти Бахман-шахов.

Одним из основных факторов, приведших Бахман-шахов к власти, являлся союз, заключённый между мусульманскими эмирами и индуистскими раджами, поскольку для приобретения земель и таможенных пошлин они нуждались в прочном политическом союзе.

Во главе этого союза стояли потомки династии Хильджиев (1290–1320) – Али-шах и его брат Алауддин Хасан Бахман-шах (годы правления 1347–1358). В первые годы своего правления Бахман-шахи предприняли ряд мер по сохранению политического единства: 1) сохранили все прежние привилегии знати делийского двора, раджей, мукаддамов и эмиров «сада» в Декане; 2) брахманы были привлечены на службу двора в качестве писцов (ответственных за учет налогов и доходов)² 3) начали сотрудничество с суфиями, которые имели гораздо большее влияние среди местных жителей Декана, нежели факихи.

Административная система Бахман-шахов была аналогична элементам государственного управления Саманидов и Газневидов. Бахман-шахи под руководством Сайфуддина Гури укрепили систему государственного управления через диваны (министерства) в Декане. Территория их правления делилась на четыре административные единицы – тараф: Давлятабад, Бирар, Бидар и Гульбарга. Более мелкие административные единицы тарафов – самт и паргана – были в основном местом проживания индусов, которые управлялись через панчаяты или группой индусов. Чиновники данных регионов действовали под контролем мусульманских правителей. Бахманские шахи чеканили монеты в последовании делийским султанам из золота (весом в 11-20 граммов), серебра (весом около 11 граммов) и меди

¹ Барани. Тарих-и Фирузшахи. - С. 473–474.

² Таърих-и Фаришта. Т. 1. - С. 277–278.

(весом 1,8-16 грамм). Форма всех монет круглая, кроме монет Фируз-шаха Бахмани, у которых четырехугольная форма.

Поскольку армия Бахман-шахов обладала артиллерией и другими наступательными орудиями, она являлась доминирующей в регионе. Поэтому наступления Бахман-шахов на экономически значимые районы Ройчура и Кавлоса часто вершились поражением правящих кругов Тиланга и Виджаянагара. Во времена правления Тимура мирное сосуществование брахманов, деканцев и абиссинцев было нарушено в связи с усилением миграции «гарибан» в Декан. Постепенно этот фактор привел к падению власти Бахман-шахов.

Во втором разделе второй главы – **«Та'рих-и Фаришта» как источник изучения истории правления Адиль-шахов и Низам-шахов** исследованы вопросы научной ценности рассматриваемого труда в изучении родового происхождения и генеалогии упомянутых династий, их деятельность, породившая кризис и проблемы в общественном строе в период их правления.

Родовое происхождение Адиль-шахов входит к династии Ак-Коюнлидов (1378–1503). Основатель династии Низам-шахов Ахмад Низам-шах Бахри был потомком виджаянагарских брахманов.

В современной историографии Адиль-шахи, Низам-шахи и современные им династии Барид-шахов, Имад-шахов, Кутб-шахов признаны преемниками Бахман-шахов и правителей народов и племен (мулюк ат-таваиф) Декана. В этом аспекте у Низам-шахов и Адиль-шахов было больше сторонников, чем у других претендентов власти в Декане. Поэтому, они предприняли шаги по объединению разрозненных владений Декана, однако остальные 9 правителей Декана не хотели подчиняться им. В 1490 году Ахмед Низам-шах Бахри, Юсуф Адиль-шах, Фатхуллах Имад аль-Мульк официально провозгласили правление Низам-шахов (1490–1633), Адиль-шахов (1490–1686), Имад-шахов (1490–1572), и начали предпринимать попытки по завоеванию других владений. В первые десять лет своего правления Адиль-шахам и Низам-шахам удалось ликвидировать большую часть своих внутренних соперников, однако при завоевании некоторых территорий они столкнулись с сопротивлением соседних могущественных государств Декана (Хандиш, Малва, Гуджарат, Виджаянагар). В 1500 году Юсуф Адиль-шах, Имад-аль-мульк и Ахмад-Шах Бахри признали власть Касыма Барива в Бидаре и Султанкули Кутб-шаха в Тиланге, заключив с ними договор. На основании этого договора, власти Адиль-шахов, Низам-шахов, Имад-шахов, Кутб-шахов (1482–1512 гг.) и Барид-шахов (1490–1619 гг.) получили юридический статус. По словам Феришты, при этом они

обязались «не поддерживать друг друга, и не отказываться от составляющих (лавазим) согласия и сплочения при необходимости».¹ Однако, Адиль-шахи и Низамшахи с самого начала, проявляя усилия по объединению Декана, иногда вступали в конфликт между собой, приводивший в конечном итоге к войне и кровопролитию. В ходе таких противостояний Барид-шахи, Кутб-шахи, Имад-шахи, исходя из своих интересов, заключали союзы то с одной стороной конфликта, то с другой. Иногда стороны решали вопросы о спорных территориях через родственные связи, что обычно приводило к возникновению других проблем.

В 1502 году с целью упрочения своей власти и привлечения как можно большего числа «гарибов» в свою сторону Адиль-шахи, следуя Исмаилом Сафеви, придали шиитскому течению ислама официальный статус. В ответ на этот шаг в 1537 году Низам-шахи присоединились к течению имамитов. Этот фактор был единственным для усиления авторитета обеих династий, однако, с другой стороны, стал причиной недовольства суфиев и возникновения религиозного движения суннитов. В результате такого подхода влияние суннитских или шиитских эмиров на двор превратилось в постоянную проблему в истории Декана, и более того, иногда служило причиной военного вмешательства других местных правителей.

Несмотря на внутренний конфликт, правящие круги Декана, при столкновении с внешней угрозой, приходили к согласию. В частности, эта тенденция наблюдалась в процессе похода Бахадур-шаха Гуджарати (1526–1531 гг.) на Давлатабад (1527 г.) и образования союза Деканских правителей против влияния местных раджей (1564 г.). С конца 60-х годов XVI века Адиль-шахи по договору передали Низам-шахам территории Барид-шахов и Имад-шахов в обмен на владения Виджаянагара.² На основе этого соглашения все богатства Декана были разделены между Адиль-шахами, Низам-шахами и Кутб-шахами. В 1572 г. Низам-шахи заняли территорию Имад-шахов, однако их поход на территорию Барид-шахов завершился неудачей.

В 1595 г. во время конфликта между «деканскими» и «абиссинскими» эмирами в Ахмеднагаре начался регулярный поход Акбаршаха на Декан. 3 июля 1600 г., после завоевания Ахмеднагара, эмиры Низам-шахов и правящие круги Адиль-шахов были официально признаны подданными Акбаршаха.

В третьем разделе второй главы – **«Та'рих-и Фаришта» как источник изучения персидской науки и литературы в Декане»,**

¹ Та'рихи Фаришта. – Техрон. Ч. 3. - С. 26.

² Та'рих-и Фаришта. – Техрон. Т. 3. - С. 163.

определенены основные предпосылки формирования и этапы расцвета персоязычных научных и литературных кругов Декана, выявлены их неизвестные представители.

Как показывает изучение «Та'рих-и Фаришта», появление и распространение персидской науки и литературы в Декане обусловлено следующими факторами: а) вынужденное переселение представителей науки и литературы из Дели в Давлятабад (бывший Девагири); б) официальный статус персидского языка при дворе; в) поход Тимура на Индию и упадок власти Туглук-шахов; г) переселение хорасанцев в Декан и их обширная деятельность в различных областях науки и литературы; г) уделение особого внимания Бахманскими царями и просвещенными министрами иранского происхождения – Сайфуддина Гури, Мирфазуллы Инджу, Махмуда Гована развитию языка, науки и литературы.

Традиционное обучение велось в школах, домах и мечетях на персидском и арабском языках. Обычно детей из знатных семей обучали чтению «Гулистан» и «Бустан» Саади, знакомили со сборниками стихов (диван) и с персидской прозой, учили письму (каллиграфии), арифметике, Корану и нравственности. Дети и подростки до пятнадцати лет изучали книги «Сарф-и Бахаи» (автор Бахауддин Амули), «Кафия» (автор Ибн Хаджиб), «Мутавассит» и ряд других книг по каламу, логике и философии.

Деятельность медресе, как центров развития науки и литературы была также эффективна, в них изучались юриспруденция, философия, логика, история, математика, астрология, медицина и др. Среди учебных заведений Декана большой известностью пользовались такие учебные заведения Хорасана и Моваруннахра, как медресе Махмуда Гавана. Это медресе было построено по типу медресе Хергирда (ныне близ района Хоф) и медресе Улугбека, помимо шариатских наук в нем преподавались математика, медицина, астрология и т. д. Другими учебными заведениями были «та'лимхана» или «варзиш-када» (т.е. спортивная школа), где обучали фехтованию, стрельбе из лука, хоккею на траве, верховой езде и единоборству.

В «Та'рих-и Фаришта» упоминается о ряде библиотек как о важных источниках знаний и центров сохранения исторических артефактов, сыгравших значимую роль в развитии науки и литературы. Библиотека была центром науки и искусства оформления книг. Благодаря развитию искусства оформления книг и каллиграфии в индийских библиотеках были собраны наиболее полные копии шедевров персидской поэзии и прозы.

Естественные науки – астрономия, математика, геометрия и медицина в Декане были развиты слабее, чем общественные науки. В 1408 году было начато строительство обсерватории в Давлятабаде, однако со смертью Хасана Гиляни, а также по ряду других причин, осталось незавершенным. Успех медицинской науки в Декане связан с совместной и эффективной деятельностью врачей-мусульман и индусов. Во времена Шихабуддина Махмуда-шаха Бахмани (1482–1518) благодаря сотрудничеству индусских и мусульманских врачей был переведен ссанскрита на персидский научный трактат под названием «Медицина Махмуд-шахи», копия которого до сих пор хранится в библиотеке Осафия в Хайдарабаде.¹ Затем, в этом направлении были сочинены книги «Асрар ан-ниса», «Химайат-и маркаба», «Захира-и Низам-шахи» Исмаила Джурджани (соч. в 1120 г.), «Мифтах ас-суур Адильшахи» Махмуда Аяза, «Дастур аль-атибба» Феришта, «Ихтийарат-и Кутб-шахи» Мир-Мухаммада Мумина Астарабади (комментарий к «Ихтийарат-и Бади»), перевод «Тазкират аль-Каххалин» Исы ибн Каххали Тарса, «Мизан-и табайи-и Кутб-шахи» Таки ад-дина Мухаммада ибн Садр ад-дина Али и т.д.

Начиная с эпохи правления Бахман-шахов в Декане процветала традиция персидской историографии. Среди исторических произведений этого периода более известной была «Бахман-наме» Азери. Уникальными произведениями периода Адиль-шахов в данной области являются «Ta'riix-i Fariytha» и «Tazkireh al-Muluk» Рафи ад-дина Ширази (дата сочинения 1608/09 г.). Среди произведений истории эпохи Низам-шахов сохранилась «Burhan-i Maasir» Табатаба Сайдали (дата сочинения 1592/93 г.).

Музыка в Декане была средством обеспечения культурной взаимосвязи между различными социальными слоями. Все семейные торжества (венчание, обрезание), пышные церемонии, приемы послов и гостей, праздничные сборы проходили во дворе в сопровождении поэтов, певцов и музыкантов. Одним из мастеров музыки в Декане был Ибрагим Адильшах II, которого из-за его страсти к данному виду искусства называют Джагат Гуру (Старец Мира). Для развития музыкального искусства он собрал в Биджапуре композиторов и музыкантов из разных регионов и организовал художественный кружок под названием «Иди Наврас». Мероприятия «Иди Наврас» проводились в девятый день каждого месяца, когда он выпадал на пятницу.

¹ Майсумай. М. Фархангту тамаддуни эронӣ-исломии Дакан дар давраи Баҳманиён. - С. 140.

Литературный кружок Гульбарги достиг своего расцвета во времена Тадж ад-дина Фируз-шаха. Со временем Шихаб ад-дина Ахмад-шаха литературный кружок двора Бахман-шахов был переведен из Гульбарги в Бидар. Руководителями литературного кружка Бидара были Азери Исфараини (1380–1462), а затем Мевлана Назир Туси. «Та'рих-и Фаришта» содержит много сведений о поэтах Гульбарги, Бидара, Ахмеднагара и Биджапура. Литературный кружок Гольконды несколько отличался от таких кружков округов Ахмеднагара и Биджапура, однако, из-за удаленности Феришты от этого двора, он не располагал достаточными сведениями о его представителях. Важнейшим следствием распространения науки и литературы в Декане стало формирование здесь исламской цивилизации, в развитии которой сыграли значительную роль представители таджикской (персидской) науки и литературы как мыслеобразующая сила общества.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Изучение сведений «Та'рих-и Фаришта» и их сопоставление со сведениями других письменных исторических источников, анализ и изучение проведённых исследований позволило прийти к следующему заключению:

1) До похода арабов на Индию, среди индийского народа была развита эпическая историография. В период правления мусульман в данном субконтиненте получила распространение рационалистическая историография, но при этом до XII века в Индии, за исключением «Чач-наме», не было написано ни одно отдельное историческое произведение. Возникновение персидской историографии в Индии совпала с процессом развития литературных связей народов Мавераннахра и Синда, становления персидско-таджикской литературы и образования государства Саманидов. До момента сочинения «Та'рих-и Фаришта» персидская историография в Индии пережила два этапа развития. В первом периоде (XIII–XV века) данная наука формировалась под влиянием историографической школы Саманидов и Газневидов, а первыми её представителями были воспитанники научных и литературных кругов Мавераннахра и Хорасана. Основная цель первых исторических трактатов заключалась в ознакомлении и использовании опыта управления государством и традиции формирования армии иранских народов [3–A].

2) После сочинения «Та'рихи Фируз-шахи» Барабани персидская историография стала самостоятельной. В её дальнейшем развитии не наблюдается влияние традиций монгольских и ильханских историографов. Несмотря на это, в исторических произведениях

данного периода сохранились традиции и влияние исторической мысли предыдущих поколений. Барани, подобно Байхаки, считал, что мыслители на основе опыта способны осознать причины исторических событий. В центре подходов этих двух историков стояла идея централизованного государства, власть в котором находилась в руках сильных правителей. По их мнению, власть может быть сохранена лишь тогда, когда мудрый правитель будет вершить одновременно справедливо и властно (Байхаки) или вежливо и строго (Барани). Байхаки считал, что в понимании и осмыслиении истории ученые и мыслители являются приверженцами истины, тогда как массы склонны к недостоверной информации, предрассудкам и мифам. Барани в своих суждениях прибегает к крайности, считая знание истории выгодным только для «высших правителей и духовенства». Барани несколько совершенствовал теоретические основы истории, не исключая новые критерии регулирования социальных ценностей, исходящие из опыта прошлого и существующих традиций. После Барани в историографии получил распространение принцип двойственного подхода, в соответствие с которым летописцы дворца лишь восхваляли личные качества и благодеяния правителей.

3) Со времен правления Тимуридов в Индии вновь наблюдается влияние историографии научных кругов Хорасана и Мавераннахра. Первое поколение историков эпохи Тимуридов Индии продолжали стиль «Зафар-наме» Язди и «Зафар-наме» Шами. В период правления Акбара (1556–1605) Низам-ад-дин Ахмад Хирави впервые написал историю Декана, Гуджарата, Малвы, Синда, Пенджаба, Бангаль и других регионов Индии с точки зрения централизованного и мощного государства. Феришта совершил его труд, исходя из принципа регионализма [3–A].

4) Феришта вырос при дворе Низам-шахов и Адил-шахов и его судьба связана со статусом и положением «гарибан» в Декане. Он начал службу во дворе Низам-шахов в условиях, когда положение Ахмаднагара в силу политической и религиозной борьбы мусульман было неблагоприятным. В 1589 году он был вынужден покинуть Ахмаднагар и переехать во двор Адил-шахов. Именно в атмосфере мистицизма (тасаввух) Биджапура взгляды Феришты начали приобретать толерантный характер.

5) Помимо «Та’рих-и Фаришта», Феришта оставил диван стихов и трактат по медицине «Дастур ал-аттиба» или «Ихтийарат-и Касими». В поэзии он был последователем Саади, Хафиза и Камала, в своих произведениях больше внимание обращал на многозначность слов и использовал их различные оттенки. В «Дастур ал-аттиба» или

«Ихтийарат-и Касими» Феришта знакомит мусульманских врачевателей с научными достижениями и медицинской практикой индусов, а также с лекарственными растениями Индии. В целом, ему удалось, изучив и сопоставив исторические трактаты, написать историю индийского общества в период правления мусульман, которая ныне известна как «Та'рих-и Фаришта» [2-А].

6) «Та'рих-и Фаришта» является одновременно как компилятивным трудом, так и продуктом творчества самого автора. За исключением третьей главы – «Упоминание о шахах Декана», одиннадцать других глав имеют компилятивный характер. Заслуга Феришта в локальной историографии Индии наиболее заметна по сравнению с заслугой Низам ад-дина Ахмада: а) Он впервые включает в отдельную главу изложение исторических событий Хандиша, Лахара и Малибара; б) ему удалось ознакомить читателя с 20 новыми историческими источниками; в) на основе синтеза стиля изложения «Равзат ас-сафа» и «Табакат-и Акбари» автор выходит за рамки хронологических ограничений и добавляет в свой труд новые важные темы, такие как особенности климата и природы, народные верования, распространение ислама, политическая ситуация в той или иной области в период правления Тимуридов Индии и др.; г) ему удалось написать историю отдельных регионов Индии во взаимосвязи с событиями Хорасана и Мавераннахра; д) он особым методом избегает излишнего описания военных походов и повтора в изложении исторических событий [4-А].

7) «Та'рих-и Фаришта», в силу органичности и диапазона охвата вопросов, оказала более заметное влияние на развитие персидской историографии, по сравнению с предыдущими историческими трактатами. Зубайри, Хафихон и другие историки широко использовали сведения «Та'рих-и Фаришта» при написании своих исторических трактатов и считали данный труд самым достоверным источником по истории Декана. «Та'рих-и Фаришта» была написана свободомыслящим историком на общедоступным языке и впоследствии обрела славу выдающегося образца персидской прозы в среде мировых научных кругов [4-А].

8) Династия Бахман-шахов была выходцем из эмиров халаджи, но относила свои корни к Каянидам. Историки Делийского двора считали появление местных правителей Индии результатом неудачной политики Мухаммада ибн Туглуга. Феришта, в отличие от них видел причину восхождения Бахман-шахов на вершину власти в солидарности и сплочённости местной аристократии Декана. Это мнение отражало реальность политических и социальных

преобразований Декана, поскольку до правления Бахман-шахов местное население ещё не было сформировано как народ. В сложившейся ситуации мусульманские эмиры и индийские раджи нуждались в создании сильного политического союза, чтобы овладеть землями и торговыми поступлами. Бахман-шахи в первые годы своего правления, в целях упрочения власти нуждались в сотрудничестве с брахманами и суфиями, которые имели сильное влияние среди местного населения Декана по сравнению с факихами (исламскими правоведами), что сыграло заметную роль в деле упрочения влияния Бахман-шахов и стала связующим звеном между правителями и народом. В ряде случаев именно они не позволяли правителям совершать неблагородные поступки и произвол в отношении народа.

9) В первые годы своего правления Бахман-шахи проводили политику обладания «королевского нимба» (фарр-и кайани), но вследствии, в целях расширения своей власти, назначения наследника трона и предотвращения вмешательства эмиров, отправили группу религиозных деятелей в Аравию и получили от наследников Аббасидских правителей грамоту на правление. Система управления Бахман-шахов была близка к государственным традициям Саманидов и Газневидов. В период правления Гуридов в Дели эти элементы были адаптированы с политическими и социальными реалиями Индии. Бахман-шахи по указанию Сайф ад-дина Гури укрепили эту систему управления в Декане, которая была востребована в организации и функционировании государственного двора до падения власти Бахман-шахов.

10) Бахман-шахи до переноса столицы из Ахсанабада в Гулбарга в город Ахмадабад в Бидаре враждовали с правящими кругами Тиланга и Виджаянагара из-за притязаний на экономически богатые регионы Райчура и Кавлоса. Эти вооруженные столкновения имели экономическую подоплеку, но при этом обе стороны толерантно относились к пленникам и интересам простых мусульман и индусов. После укрепления военной мощи Виджаянагара, Бахман-шахи совершали набеги на Гуджарат, Малву и Хандиш. Бахман-шахи с самого начала своего правления, в целях создания политической толерантности и мирного сосуществования, предоставляли равные права и возможности брахманам, «деканцам», абиссинским невольникам и «гарибанам». После нашествия эмир Тимура в условиях неустойчивой политической ситуации в Мавераннахре, Хорасане и Иране, усилилась миграция «гарибан» в Декан и большинство должностей во дворе в Бидаре были возложены на них.

Эти изменения привели к возникновению разногласия среди социальных групп, что стало причиной падения власти Бахманидов. Феришта при написании имен индийских раджа и бахманских монет допускает неточности, но в целом его труд не имеет аналогов при изучении социально-экономической и политической истории эпохи Бахман-шахов [9–A].

11) Феришта считает установление правления Адил-шахов и Низам-шахов в условиях падения власти Бахман-шахов необходимой мерой, которая должна была положить конец существующему хаосу и политической раздробленности в Декане. При этом сильное влияние аристократических кругов двора на шахов, родственные связи правящих династий и вражда между спорными территориями Патри, Шулопур, Райчур и Мудгал представляли преграду на пути завершения этой миссии. Такая ситуация привела к усилению влияния Сефевидов в Декане. В последующем деканские шахы стремились использовать данный фактор при решении внутренних проблем и создании регионального союза.

12) Власть Адил-шахов на местах опиралась на привлечение «гарибан» к военной службе и защите местного населения – маратхов. Они до конца сохранили верность толерантным взглядам суфиеv и традициям эпохи Бахман-шахов. По этой причине, когда шиизм получил официальный статус в Биджапуре (1502–1534 и 1558–1580 гг.), отрекающимся шиитам (табарраиён) не позволяли оскорблять суннитов. В противоположность этому, в период расцвета ханафитского течения (1534–1558 и 1580–1688 гг.) укрепилась внутренняя солидарность между политическими течениями и народом. Этот фактор позволил Адил-шахам в начальном этапе нашествий Тимуридов на Индию сохранить в Декане единство и солидарность.

13) Низам-шахи, в отличии от Адил-шахов, укрепляли свою власть в большей степени путём привлечения на свою сторону абиссинских и деканских воинов. В результате, Ахмаднагар превратился в центр суннитского движения «махдавийя». В 1537 году Низам-шахи под влиянием взглядов исмаилитских проповедников объявили о своем последовании семейству пророка (Ахль аль-Бейту) и исмаилитским имамам, считая данный путём спасения. В действительности, эта идея стала причиной борьбы между шиитами-кизилбашами и последователями суннитского махдавийя, но при этом обе группы выступали против идеологии суфизма. В результате проведения этой политики, «гарибан» утратили свое единство и положение. Феришта, как представитель «гарибан», виновником в подобной ситуации считал деканских шахов, которые с целью

упрочения своей власти использовали религию, ограничив права и свободы других. Он, в отличии от других историков-современников, осуждает превосходство одного течения над другим и не считает приемлемым инициативу шахов по распространению одного течения. По его мнению, в делах управления Индии и решении социальных вопросов, кроме шахов, важное место занимали также шейхи. Он считал, что шахи должны были регулировать политическую жизнь, тогда как шейхи должны были заниматься нравственными вопросами. Феришта считал, что эта идея в условиях нашествия Тимуридов на Индию имела действенную силу в обеспечении единства всех людей, защиты исламских ценностей и сохранения местных династий в Декане. В действительности, в Декане суфизм превратился в важный элемент сохранения общественного спокойствия и пропаганды исламских ценностей среди местного населения. Однако идеи Феришты в ту эпоху было неосуществимы, так как в период жизни автора шейхи и улеми потеряли свой высокий социальный статус по всей Индии, за исключением провинции Биджапура.

14) Феришта был в числе первых историков, давших реальную оценку борьбе португальских и английских капиталистов в Индии в целях поиска источников сырья и рынка сбыта товаров, как политике порабощения местного населения, высказываясь об этом в «Та'рих-и Фаришта». Несмотря на обширность охватываемых проблем, «Та'рих-и Фаришта» содержит мало сведений о происхождении династий Адил-шахов, событий периода правления Али Адилшаха II и первых годах правления Ибрагима Адилшаха II [4-А].

15) С момента правления мусульманских династий в Декане произошли коренные преобразования в научной и литературной жизни региона. Проникновение науки и персидской литературы в Декане было связано с захватом города Девагири (1294 г.) и миграции персоязычных народов в эту провинцию. Несмотря на то, что деканские шахи признавали персидский язык в качестве официального, научная и литературная деятельность распространялась также на индоиранских и дравидских языках. Обучение и воспитание традиционно проходило в мактабах, медресе, ханака, мечетях на персидском и арабском языках. В этих учреждениях обучали правописанию, арифметике, Корану, «Гулистан»-у и «Бустан»-у Саади, другим поэтическим и прозаическим произведениям. Система обучения и учебные программы деканских медресе не отличались от учебных заведений Мавераннахра и Хорасана. Библиотеки как центры знаний и хранения книг сыграли большую роль в развитии науки, литературы и сохранении исторического наследия. Несмотря на то,

что развитие таких наук, как астрономия, алгебра, геометрия и медицина в данных центрах по сравнению с историей и музыкой наблюдалось сравнительно слабо, в этих областях науки был сочинен ряд примечательных произведений [5–А].

16) В «Та’рих-и Фаришта» переселенцы из Мавераннахра и Хорасана упоминаются как «гарибан», большинство которых были представителями науки и ремёсел. Деканские шахи и визири проявляли особое уважение к литературе и с уважением относились к приезду «гарибан», росту их влияния на научные и литературные круги Гулбарги, Бидара, Ахмаднагара, Биджапура и Гулканды. «Гарибан» приезжали в Декан с целью поиска достойного вознаграждения за службу, соответствующей среды, свободомыслия и приумножения научных знаний. Поскольку в Декане большинство визирей были выходцами из Хорасана, деятельность мавераннахарских ученых в Декане являлась незначительной по сравнению с северной Индией [9–А].

17) Важнейшим последствием развития науки и литературы в Декане было возникновение исламской цивилизации, в развитии которой важную роль сыграли представители науки и культуры – таджики, деканцы, абиссинцы, тюрки, европейцы, а также выходцы из Малой Азии. Персидский язык и литература выступали как средство обеспечения культурного единства всех социальных групп. Бахман-шахи и их наследники зачастую избирали персоязычных ученых в качестве судей в научных полемиках и поэтических состязаниях. В этом смысле литературные круги Декана находились прежде всего под влиянием научных кругов Герата и Дели и лишь затем Сефевидского двора. Феришта на основе источников и личных наблюдений отражает эти научные преобразования. Его заслуга также представляет важность в изучении биографии учёных, их трудов, представлении малоизвестных поэтов, научных и литературных кругов Декана. До сочинения «Та’рих-и Фаришта» в Декане не получила развития традиция составления тазкира (антологии) и по этой причине данный труд оценивается исследователями как ценный и важный источник по изучению науки и персидской литературы [9–А].

Рекомендации по практическому применению результатов исследования

1. Научно-критическое издание «Та’рих-и Фаришта» позволяет нам ознакомиться с вопросами влияния элементов государственного управления, политических тенденций, нравственных и культурных ценностей и традиции наших предков в Индии, развития культурных

связей с Мавераннахром и Хорасаном, миграции представителей науки и литературы, развитии персидско-таджикского языка в этом регионе.

2. Ввиду того, что до сегодняшнего дня уровень научных исследований о юге Индии не соответствует уровню исследований о северной Индии, возникает необходимость изучения истории локальных династий Декана в рамках специального курса на основе сведений «Та'рих-и Фаришта» и других исторических источников.

3. Поскольку «Та'рих-и Фаришта» написана свободомыслящим историком, его изучение в условиях глобализации и роста деятельности радикальных течений позволяет определить факторы возникновения радикальных религиозных взглядов, причин роста религиозных предрассудков и конфликтов на религиозной почве.

4. Включить в учебную программу по предметам источниковедение и историография изучение «Та'рих-и Фаришта» и других редких образцов таджикско-персидской прозы.

5. В рамках осуществления проектов, разработки научных тем и специальных курсов рационально организовать изучение «Та'рих-и Фаришта» в качестве важнейшего источника по истории науки и таджикско-персидской литературы.

6. В программах по истории мировой литературы включить изучение персоязычных литературных кругов Ахмаднагара, Бидара, Биджапура, Гулбарги, Давлатаабада, Гулканды и других провинций на основе сведений «Та'рих-и Фаришта» и других современных исследований

7. Целесообразно организовать изучение ключевых проблем истории государственных образований локальных династий Декана на основе сопоставления материалов «Та'рих-и Фаришта» с другими источниками на санскрите.

ПУБЛИКАЦИЯ ПО ТЕМАМ ДИССЕРТАЦИИ

1. Публикация статей в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан

[1-А]. Хусайнов С. С. Бурду боҳти сиёсати доҳилӣ ва хориҷии султон Алоуддини Ҳалачӣ [Матн] С. С. Ҳусайнов // Аҳбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (бахши ҷамъиятшиносӣ). – Душанбе, 2009. №2 – С. 24-29. Индекс 775-554

[2-А]. Ҳусайнов С. С. Ҳаёт ва осори Муҳаммад Қосим Ҳиндӯшоҳи Астарободӣ [Матн] С. С. Ҳусайнов // Номаи донишгоҳ (ilmxoi chomeashiносӣ). – Ҳучанд, 2011. №3 (27). - С. 125–135. ISSN 2077-4900.

[3-А]. Ҳусайнов С. С. Таъриҳнигории форсӣ дар Салтанати Деҳлӣ (1206–1526) [Матн] С. С. Ҳусайнов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – Душанбе, 2021, №5. - С. 44-56. ISSN 2074-1847.

[4-А]. Амиршоҳӣ Н. Қ., Ҳусайнов С. С. Вижагиҳо ва сабқи нигориши «Таърихи Фаришта» [Матн] Н. Қ. Амиршоҳӣ, С. С. Ҳусайнов // Паёми Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айнӣ (бахши илмҳои гуманитарӣ). – Душанбе 2022. №5 (99). - С. 383–389. ISSN 2219-5408.

2. Публикация статей в других изданиях

[5-А]. Ҳаёти илмӣ-фарҳангии Ҷакан дар нимаи дуввуми асри 16 – ибтидои асри 17 ва инъикоси он дар «Таърихи Фаришта» [Матн] С. С. Ҳусайнов // Китобмоҳи таъриҳ ва ҷуғрофиё. – Техрон, 2011. №148. - С. 30–34.

[6-А]. Ҳусайнов С. С. Вичаянагар [Матн] С. С. Ҳусайнов // Энциклопедияи миллии тоҷик. Ч. 4. – Душанбе, 2015.- С. 3–4.

[7-А]. Ҳусайнов С. С. Гулбарга [Матн] С. С. Ҳусайнов // Энциклопедияи миллии тоҷик. Ч. 4. – Душанбе, 2015. - С. 507.

[8-А]. Ҳусайнов С. С. Гулканда [Матн] С. С. Ҳусайнов // Энциклопедияи миллии тоҷик. Ч. 4. – Душанбе, 2017. - С. 545.

[9-А]. Ҳусайнов С. С. «ғарифон» [Матн] С. С. Ҳусайнов // Энциклопедияи миллии тоҷик. Ч. 5. – Душанбе, 2017. - С. 55.

[10-А]. Ҳусайнов С. С. Давлатобод [Матн] С. С. Ҳусайнов // Энциклопедияи миллии тоҷик. Ч. 5/ – Душанбе, 2017. - С. 184–185.

[12-А]. Ҳусайнов С. С. Ҷакан [Матн] С. С. Ҳусайнов // Энциклопедияи миллии тоҷик. Ч. 5. – Душанбе, 2017. - С. 210–212.

АННОТАЦИЯ
ба автореферати диссертатсияи Ҳусайнов Сайдчалол
Саймахмудович дар мавзуи «Таърихи Фаришта» ҳамчун
сарчашмаи омӯзиши таърихи Дакан»

Вожаҳои калидӣ: Фаришта, таърих, таърихнигорӣ, маъҳази таъриҳӣ, давлатдорӣ, дарбор, Дакан, Салтанати Деҳлӣ, Баҳманшоҳиён, Одилшоҳиён, Низомшоҳиён, ҳавзаҳои илмӣ-адабӣ, гурӯҳҳои иҷтимоӣ, ниҳодҳои динӣ, муҳоҷират, «ғарифон», вилоятӣ, ҳиндувон, тоҷикон.

Дар диссертатсия бори аввал «Таърихи Фаришта» ҳамчун маъҳази омӯзиши таъриху фарҳанги Дакан мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор гирифт. Дар ин замина масоили меҳварии таърихнигории Ҳинд, заминаҳои ташаккули афкору дидгоҳи Фаришта ва мазмуну мундариҷаи ашъори ў, муҳтаво, маъҳаз, сабки нигориш, арзиш ва камбуду заъфи илмии «Таърихи Фаришта» дар омӯзиши таъриху фарҳанги Дакан бар асоси қиёси маълумоти маъҳазҳои хаттӣ ва таҳқиқоти илмии мусоир ба таври мушаҳҳас таҳлил шуданд.

Фаришта таърихнигори ҳақиқатнигор ва озодандеш аст, дар афкори ў таассуби мазҳабӣ дида намешавад. Ў ба арзишҳои мӯтадили ҳама мазҳабҳо эҳтироми яксон дошт.

Фаришта бар асоси сабки нави нигориш таърихи минтақаҳои алоҳидаро дар алокамандӣ бо рӯйдодҳои мулкҳои дигари Ҳинд ва Ҳурросону Мовароуннаҳр навишта, бо шевай хос аз бозтоби тақорории ҳодисаҳо худдорӣ кард.

Унвонҷӯ дар натиҷаи таҳлили «Таърихи Фаришта» ва дигар маъҳазҳои хаттӣ ба ҳулоса меояд, ки Фаришта масоили меҳварии таърихи Даканро бар асоси арзишҳои таърихиву фарҳангии маҳаллӣ шарҳу эзоҳ дода, зуҳур ва ташаккули ҳуқуматҳои маҳаллиро барои ҳифзи ҳамбастагии ҷануби Ҳинд муассир медонад.

Дар «Таърихи Фаришта» ҳаводиси таъриҳӣ бар асоси интиқоли кудрат аз як сулола ба дигар сулола бозтоб мешаванд, аммо дар ин раванд таъсири унсурҳои давлатдорӣ, тамоюлҳои сиёсӣ, арзишҳои ахлоқӣ-фарҳангӣ ва расму ойинҳои ниёғони тоҷикон («ғарифон») дар ташаккули фарҳангии исломии Дакан – ойини девондорӣ, лашкардорӣ, пешрафти илму адаб, густариши забони форсӣ ва ташаккули доираҳои адабии форсизабон ҳамеша созанд буданд. Махсусан, забону адаби форсӣ дар миёни гурӯҳҳои дигари иҷтимоӣ – даканиён, ҳабашиён, туркон, фарангӣён ва румиён чун василаи таъмини ҳамбастагии фарҳангӣ хидмат кард.

АННОТАЦИЯ
**на автореферат диссертации Хусайнова Сайджалола
Саймахмудовича на тему «Та’рих-и Фаришта» как исторический
источник по изучению истории Декана»**

Ключевые слова: Феришта, история, историография, исторические источники, власть, двор, Декан, Делийский султанат, Бахман-шахи, Адил-шахи, Низам-шахи, научно-литературные круги, социальные группы, религиозные структуры, миграция, «гарибан», вилайати, индусы, таджики.

В диссертации впервые изучена и исследована «Та’рих-и Фаришта» как источник изучения истории и культуры Декана. В этом контексте, автор на основе сопоставления письменных источников и современных научных исследований, анализирует основные вопросы персоязычной историографии Индии, основы формирования мышлений и взглядов Феришты, смысл и содержание его стихов, источники, содержание, стиль изложения, научную ценность и упущение «Та’рих-и Фаришта» в изучении истории и культуры Декана.

Феришта был правдивым и свободомыслящим историком, в его сочинениях отсутствуют всякие предрассудки. Он одинаково относился с уважением к ценностям всех религий.

Феришта особым стилем изложения, избегая повторения отражения событий писал историю отдельных провинций Индии в связи с событиями, которые происходили в других ее регионах, а также в Хорасане и Мавераннахре.

Диссертант, анализируя сведения «Та’рих-и Фаришта» и других письменных источников, приходит к выводу, что Феришта, разъясняет ключевые вопросы истории Декана на основе местных историко-культурных ценностей и считает важнейшим условием установления власти местных правителей в деле сохранения единства южной части Индии.

В «Та’рих-и Фаришта» исторические события отражены в контексте перехода власти от одной династии к другой, однако в этом процессе влияние элементов административного управления государством, политических течений, нравственно-культурных ценностей и обрядов предков таджиков (гарибов) в формировании исламской культуры Декана – традиции управления государством диванами (министерствами), военной службы, прогресса науки и литературы, распространения персидского языка и формирования персоязычных литературных кругов всегда были конструктивными. В частности, персидский язык и литература были основными факторами обеспечения культурного единства разных социальных групп – деканцев, абиссинцев, тюрков, европейцев (фарангов) и румийцев (греков).

ANNOTATION
on the abstract of the dissertation of Husainov Saidjalol
Saymakhmudovich on the theme of «Târikh-e Farishte» as a source
for the study of the history of Deccan»

Keywords: Ferishta, history, historiography, historical sources, power, court, Deccan, Delhi Sultanate, Bahman Shahi, Adil Shahi, Nizam Shahi, scientific and literary circles, social groups, religious structures, migration, gariban, vilayati, Indians, Tajiks.

In the dissertation, for the first time, «Târikh-e Farishte» was studied and researched as a source for studying the history and culture of the Deccan. In this context, the author, based on a comparison of written sources and modern scientific research, analyzes the main issues of Indian historiography, the foundations of the formation of Ferishta's thoughts and views, the meaning and content of his poems, sources, content, presentation style, scientific value and shortcomings of «Târikh-e Farishte» in the study history and culture of the Deccan.

Ferishta was an honest and free-thinking historian, and there is no religious prejudice in his thoughts. He equally respected the values of all religions.

Ferishta wrote the history of individual regions of India in connection with the events that took place in other parts of India, as well as in Khorasan and Transoxania, with a special style of presentation, avoiding repetition of the reflection of events.

The dissertator, analyzing the information of «Târikh-e Farishte» and other written sources, concludes that Ferishta explains the key issues of the history of the Deccan on the basis of local historical and cultural values and considers it the most important condition for establishing the power of local rulers in preserving the unity of the southern part of India.

In «Târikh-e Farishte» historical events are reflected in the context of the transfer of power from one dynasty to another, however, in this process, the influence of elements of the administrative management of the state, political movements, moral and cultural values and rituals of the ancestors of the Tajiks (garibs) in the formation of the Islamic culture of the Deccan - the tradition of governance state divans (ministries), military service, the progress of science and literature, the spread of the Persian language, the formation of Persian-speaking literary circles have always been constructive. In particular, the Persian language and literature were the main factor in ensuring the cultural unity of different social groups - the Decanis, Abyssinians, Turks, Europeans (farangs) and Rumians (Greeks).